

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
кафедра теорії та історії світової літератури
імені професора В.І. Фесенко

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

з літературознавства

на тему: КОНСТРУЮВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У
ЗБІРЦІ ОПОВІДАнь АЛІ СМІТ «FREE LOVE AND OTHER
STORIES»

Студентки
групи МЛа 51-18
спеціальності 035 Філологія
спеціалізації 035.041 Германські мови та
літератури (переклад включно), перша –
англійська
освітньо-професійної програми Світова
література і художній переклад
(англійська і друга іноземна мова)
Вознюк К. В.

Допущена до захисту
«__» _____ року

Науковий керівник: кандидат
філологічних наук, доцент Іваненко В. А.

Завідувачка кафедри
_____ Шимчишин М. М.
(підпис)

Національна шкала _____
Кількість балів: _____ Оцінка: ЄКТС ____

Київ – 2019 рік

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
KYIV NATIONAL LINGUISTIC UNIVERSITY
Department of Theory and History of World Literature

QUALIFICATION WORK

in Literature Studies

on the topic CONSTRUCTION OF GENDER IDENTITY IN THE
COLLECTION OF SHORT STORIES BY ALI SMITH “FREE LOVE
AND OTHER STORIES”

By the student
of group МЛа 51-18
specialty 035 Philology
specialisation 035.041 Germanic
Languages and Literatures
(Translation Included), First Language
– English
educational program World Literature
and Literary Translation (English and
the Second Foreign Language)
Voznyuk K. V.

Admitted for the defense

«___» _____

Research supervisor: Ph. D.,
associate professor Ivanenko V. A.

Head of the department

_____ Shymchyshyn M. M.

(signature)

National scale

Points: _____ Mark: ECTS ___

Kyiv – 2019

ЗМІСТ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА.....	1
QUALIFICATION WORK.....	2
ЗМІСТ.....	3
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I. ФІЛОСОФСЬКІ, ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ І ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	10
1.1. Концептуалізація понять «гендер» та «гендерна ідентичність».....	10
1.2. Дослідження гендерної ідентичності в межах чотирьох філософських традицій.....	21
1.3 Гендерний дискурс в літературознавстві.....	25
1.4. Феномен наративної ідентичності у літературознавстві.....	32
Висновки до Розділу 1.....	39
РОЗДІЛ II. СПЕЦИФІКА КОНСТРУЮВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ЗБІРЦІ АЛІ СМІТ “FREE LOVE AND OTHER STORIES”.....	40
2.1. Рецепція творчості Алі Сміт у літературознавстві.....	40
2.2. Ідеологічний аспект конструювання гендерної ідентичності у збірці “Free Love and Other Stories”.....	46
2.3. Питання нарації для висвітлення проблем гендерної ідентичності у збірці “Free Love and Other Stories” А. Сміт.....	51
2.4 Проблеми деконструкції гендерних ідентичностей у збірці “Free Love and Other Stories” А. Сміт.....	56
Висновки до розділу 2.....	67
ВИСНОВКИ.....	69
RESUME.....	71

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ФІЛОСОФСЬКІ, ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ І ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	9
1.1. Концептуалізація понять «гендер» та «гендерна ідентичність».....	9
1.2. Дослідження гендерної ідентичності в межах чотирьох філософських традицій.....	20
1.3 Гендерний дискурс в літературознавстві.....	24
1.4. Феномен наративної ідентичності у літературознавстві.....	31
Висновки до Розділу 1.....	38
РОЗДІЛ II. СПЕЦИФІКА КОНСТРУЮВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ЗБІРЦІ АЛІ СМІТ “FREE LOVE AND OTHER STORIES”.....	39
2.1. Рецепція творчості Алі Сміт у літературознавстві.....	39
2.2. Ідеологічний аспект конструювання гендерної ідентичності у збірці “Free Love and Other Stories”.....	45
2.3. Питання нарації для висвітлення проблем гендерної ідентичності у збірці “Free Love and Other Stories” А. Сміт.....	50
2.4 Проблеми деконструкції гендерних ідентичностей у збірці “Free Love and Other Stories” А. Сміт.....	55
Висновки до розділу 2.....	66
ВИСНОВКИ.....	68
RESUME.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	73

ВСТУП

Питання індивідуальної ідентичності, яке турбувало людство віддавна, з кожним новим етапом розвитку думки ускладнювалося і модифікувалося. У ХХ столітті, зокрема завдяки доробку представників філософської герменевтики, з'явилося розуміння дискурсивності цього феномену, а сьогодні, вписаний у контекст постмодерної доби, він трактується дослідниками з огляду на такі ключові її концепти, як відкритість, множинність, фрагментарність та релятивізм. Проблематизація гендерного аспекту ідентичності, актуальна і донині, стала закономірним результатом зміни соціальних запитів модерної епохи.

Оскільки література завжди переймалася не тільки питаннями художніми, але і соціальними, аналіз текстів видається цілком продуктивним у плані дослідження тенденцій, явищ, концептів та умонастроїв, притаманних конкретному суспільству. У даній роботі досліджуватиметься збірка оповідань шотландської письменниці Алі Сміт “Free Love and Other Stories” (1995), якою авторка зарекомендувалась у царині британської літератури кінця ХХ століття. Збірка отримала такі нагороди як the Scotland on Sunday/Macallan Prize і Saltire First Book Award і викликає дослідницький інтерес, оскільки вміщені у ній оповідання дають можливість проаналізувати процес конструювання гендерної ідентичності.

Актуальність дослідження обумовлена недостатньою вивченістю творчості Алі Сміт у вітчизняному літературознавстві, а також необхідністю детальнішого дослідження стратегій конструювання гендерної ідентичності як на рівні тексту, так і на рівні дискурсу.

Огляд попередніх досліджень дозволяє зробити висновки, що питання ідентичності порушувалися в роботах Аристотеля, Е. Еріксона, П. Рікера Дж. Зінгера, З. Баумана, Е. Орлової та ін.

Соціальні та психологічні аспекти гендеру і гендерної ідентичності досліджувалися Л. Аусландер, А. Баллу, Дж. Батлер, Л. Білоду та К. Ренн, К. Вайссер, К. Вайт, М. Ворнер, О. Вороніною, М. Гілберт, Р. Дайтс, Н. Дензін та Й. Лінкольн, Дж. Дентон, А. Джагоз, К. Джилліган, С. Джонс та А. МакІвен, Р. Джоссельсон, Д. Ждановою, Н. Зак, К. Каталано та Д. Шласко, П. Кац, Дж. Копитофф, Ц. Ніколаццо, Дж. Співак, С. Страйкер, Р. Торрес, Дж. Херек, Т. Червінською, Дж. Чонсі, А. Чукуровим, А. Шалігановою, К. Шильт та Л. Вестбрук, А. Шлегель та ін.

Філософські аспекти гендеру вивчалися такими дослідниками, як Дж. Батлер, Я. Бондарчук, Г. Брандт, М. Ворнер, І. Ільїн, С. Страйкер, Дж. Чонсі, М. Фуко, А. Шаліганова та ін.

Лінгвістичні особливості «чоловічої» та «жіночої» мови аналізувалися такими вченими як Дж. Денніс, Е. Сепір та ін.

Гендерний аспект жіночої прози вивчався в працях Дж. Батлер, К. Белсі, Дж. Брейтбах, Л. Булл, К. Вайссер, Н. Габріелян, Л. Доан, Н. Зак, Н. Зборовської, Є. Костковською, Т. Мелешко, С. Охотнікової, Д. Паркісс, М. Рюткенен, Є. Трохимової, С. Філоненко, Б. Фрідан, Л. Хатчеон, Е. Шоре, Т. Янг та ін.

Сучасні шляхи аналізу тексту в літературознавстві досліджували М. Бакстер, Д. Гальперін, Ж. Дерріда, Н. Зборовська, М. Фуко та ін.

Різні аспекти творчості А. Сміт вивчалися А. Барвашві, К. Вайссер, Дж. Джерніган, С. Левін, А. Престон, Х. Ренжер, Ф. Скельтон, Г. Тимошенко, Л. Франс та ін.

Проблемам наративної ідентичності присвячені роботи таких вчених як В. Данлоп, П. Хаммарк, Д. МакАдамс, А. МакКонел, К. МакЛін та М. Сайд, М. Паспаті, М. Полкінхорн, П. Рікер, Т. Сабрін, та ін.

Питання ідентичності в аспекті літературознавства вивчали Н. Алея, С. Блак та ін. Особливості наративної ідентичності в коротких оповіданнях

досліджували В. Брювер та Е. Ліхтенштейн, Дж. Брюнер, Р. Коулз, М. Фріман, А.Грисман та К. Манфілд, П. Хаммарк, Р. Марк та Е.Оетлі, Д. МакАдамс, А. МакКонелл, К. Ванг та ін.

Питання гендерної ідентичності у творах А. Сміт аналізували К. Вайссер, Ф. Долуган, Г. Дуглас та Д. МакМіллан, Р. Ешельман, Є. Костковська, С. Левін, Х. Ренжер, М. Райл, М. Райян-Соте, Ф. Скельтон, Л. Франс, Т. Янг та ін.

Окрім цього, питання гендерної ідентичності у збірці оповідань А. Сміт “Free Love and Other Stories” не були предметом спеціальних наукових досліджень у вітчизняному літературознавстві. Це обумовлює актуальність та доцільність обраної теми дипломної роботи.

Об’єкт дослідження – збірка оповідань А. Сміт “Free Love and Other Stories”.

Предмет дослідження – засоби конструювання гендерної ідентичності у збірці оповідань А. Сміт “Free Love and Other Stories”.

Мета дослідження – теоретично дослідити основні питання гендерної ідентичності у соціологічній, філософській та літературознавчій традиціях та практично проаналізувати засоби конструювання гендерної ідентичності у збірці оповідань А. Сміт “Free Love and Other Stories”.

Об’єкт, предмет та мета обумовили постановку таких **завдань дослідження**:

1. Здійснити концептуалізацію понять «гендер» та «гендерна ідентичність».
2. Дослідити гендерну ідентичність в межах чотирьох філософських традицій
3. Проаналізувати гендерний дискурс в сучасному літературознавстві.
4. Розглянути основні напрямки аналізу творчості Алі Сміт у літературознавстві.

5. Проаналізувати феномен наративної ідентичності у сучасному літературознавстві.

7. Дослідити питання нарації у контексті конструювання гендерної ідентичності у збірці “Free Love and Other Stories” А. Сміт

8. Проаналізувати можливості деконструкції гендерних ідентичностей у збірці “Free Love and Other Stories” А. Сміт

У процесі аналізу художніх текстів ми застосовували наративний аналіз, порівняльно-типологічний і герменевтико-інтерпретаційний методи дослідження, а також доміантний аналіз, тобто аналіз творів на основі виділення найбільш значимих у семантико-стильовому плані фрагментів тексту. **Методологічною основою** дослідження стали метод ретельного читання і наративна теорія, а також комплексний підхід, який дозволяє використовувати дані інших наук – гендерології, соціології, філософії, лінгвістики для виявлення ідейно-естетичної сутності художнього тексту. Ми спиралися на праці з сучасної гендерології Ш. Берн, С. Бовуар, Г. Брандт, О. Вороніної та ін., а також літературознавчі роботи в галузі жіночої прози Н. Габріелян, Т. Мелешко, Е. Шоре та інших.

Матеріалом дослідження слугували оповідання зі збірки А. Сміт “Free Love and Other Stories”.

Наукова новизна дослідження. Вперше у вітчизняному літературознавстві досліджено гендерні ідентичності як конструкти у збірці оповідань “Free Love and Other Stories” А. Сміт.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел.

Основна частина роботи дослідження складається з двох розділів, що поділяються на підрозділи.

У першому розділі – «Філософські, літературознавчі і гендерні аспекти дослідження гендерної ідентичності» здійснено концептуалізацію

понять «гендер» та «гендерна ідентичність» у соціології, досліджено гендерну ідентичність в межах філософських традицій гендерний дискурс в сучасному літературознавстві.

У другому розділі – «Специфіка конструювання гендерної ідентичності у збірці Алі Сміт “Free Love And Other Stories”» розглянуто основні літературознавчі напрямки аналізу творчості Алі Сміт, проаналізовано питання нарації для висвітлення проблем гендерної ідентичності у збірці “Free Love and Other Stories” А. Сміт можливості деконструкції гендерних ідентичностей у аналізованій збірці

РОЗДІЛ І. ФІЛОСОФСЬКІ, ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ І ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ІДЕНТИЧНОСТІ

1.1. Концептуалізація понять «гендер» та «гендерна ідентичність»

У сучасних гуманітарних науках відбувається зміщення уваги до гендерних та інших аспектів соціальної ідентичності. Ранні дослідження у проводилися з постпозитивістської точки зору і недостатньо враховували відмінності в соціальній ідентичності. На відміну від цього, сучасні дослідники використовують широкий спектр поглядів та досліджують виміри розвитку соціальної ідентичності окремо та пересічно [130, р. 577 – 596].

Історично поняття ідентичності є однією з важливих категорій людського буття, і спроби її осягнення в співвіднесеності з природою, суспільством або абсолютом завжди були присутні в філософських роздумах різних мислителів. Описати предмет дослідження можна через встановлення його належності до певного цілого. У понятті ідентичності виражається якісна визначеність і приналежність людини до певної безлічі: груп, суспільству, нації, статі, гендеру.

В історико-філософській традиції ідентичність описується через поняття тотожності (класична філософія) або через категорію відмінності, яка активно застосовується в сучасній філософії. Витоки класичного розуміння ідентичності можна виявити у Аристотеля, який писав, що «певним чином душа є усім суцям» [2, с. 439]. Під ідентичністю розуміється співвіднесеність чого-небудь з самим собою в зв'язності і безперервності власної мінливості. Аристотель виявляє природне призначення людини і показує, що джерелом її дій є необхідні якості душі

і тіла, тобто ті внутрішні сили, які спочатку укладені в ньому і природним чином повинні реалізуватися. В цьому випадку ідентичність визначається «зсередини» певної самості. Відповідно, під соціальною ідентичністю буде розумітися співвіднесеність певного людського індивіда з певною універсальною спільністю. При цьому остання повинна трактуватися як самототожня сутність, інакше з нею неможливо буде співвідноситися.

В античній думці не фігурують уявлення про індивіда як унікальну духовну неповторну особистість, принципово відмінну від решти реальності, тому тут ключовим є принцип тотожності, самостійності людини, що служить підставою для тематизації ідентичності. Осмислення ідентичності через категорію тотожності надає їй відносну стабільність: ідентичність трактується як якась відносно стійка «тотожна самій собі» цілісність. Самостійність античного індивіда здійснювалася в просторі спочатку заданих космічних можливостей, і оскільки космос - це розумний початок, то свою ідентичність особистість виявляла в мисленні. Зазначимо, що Аристотель використовував термін *tautotis* (тотожність), схожий з сучасним концептом «ідентичність», який до XVIII століття застосовувався «для аналізу проблеми безперервності при очевидності змін і тотожності серед спостережуваної різноманітності» [21, с. 89].

Проблема ідентичності набула актуальності в міждисциплінарному дискурсі соціально-гуманітарних наук з кінця 60-х рр. XX ст. Саме поняття вивчалось в умовах культури постмодерну і постструктуралістської пізнавальної парадигми, основними рисами яких були невизначеність, невпевненість в майбутньому, відкритість, різноманітність, фрагментарність, полікультурність, множинність і конструювання моделей суспільних відносин на основі розуміння минулого, сьогодення і майбутнього. Ідентифікація, ідентичність, криза ідентичності (Е. Еріксон) стали позитивними евристичними інструментами дослідження

співвідношення соціального і особистого, тотожного і різного, реального і віртуального. З. Бауман, критикуючи концепт ідентичності, зазначив його гносеологічну цінність для вивчення особливостей розвитку сучасного суспільства. З його точки зору, ідентичність «стає призмою, через яку розглядаються, оцінюються і вивчаються багато важливих рис сучасного життя» [5, с. 113].

Сучасні словникові дефініції пов'язують значення слова «ідентичність» з його з латинським коренем *identicus* («тотожний»), тобто воно позначає властивість речей залишатися при будь-яких обставинах тими ж самими, не втрачати свою сутність, відповідати буттю об'єктів, суб'єктів, спільності, бути незмінними, постійними, константними.

Ті, хто прагне зрозуміти сучасні проблеми, повинні визнати, що гендер, як індивідуальна ідентичність, так і соціальне явище, є продуктом триваючого «інтеракційного процесу» в багатьох контекстах [125, р. 442].

Починаючи з дитинства, люди вчаться розуміти себе гендерно. Діти розуміють гендер у соціальних ситуаціях завдяки постійній взаємодії з батьками, однолітками та педагогами [86]. Так, на даному етапі розвитку суспільства існують різні форми самоідентифікації. Однак більшість людей передусім соціалізуються в середовищах, які пропонують лише дві ідентифікації: жіночу та чоловічу [72]. Все більше сучасних дослідників наполягають, що це бінарне розуміння гендеру впливає із сексизму, гендеризму та гомофобії [104; 72].

Одне з найбільш конкретних проявів гендерної бінарності також є одним з найбільш стійких до змін: слова, які ми використовуємо для розмови про гендер та гендерну ідентичність. Кожна людина може обрати мову, що відповідає розумінню людей щодо своєї гендерної ідентичності та її вираження. За словами А. Баллу, “if you care enough about someone to talk about them, then you care enough to use their pronouns” [38, абз. 44].

Словник термінів, пов'язаних з гендерною ознакою, постійно розширюється [54]. Проаналізуємо визначення, якими будемо послуговуватись в нашій роботі.

Гендер – це соціальна конструкція, яка передбачає «інтераційний процес розробки гендерних ідентичностей, який, як передбачається, відображає і, природно, походить від біологічних ознак» [125, р. 442]. Американська психологічна асоціація визначає біологічну стать як хромосомні, гормональні та анатомічні характеристики, які класифікуються як чоловічі, жіночі або міжстатеві чи інтерсексуальні. Поняття «гендер» та «біологічна стать» часто неправильно використовуються та недоцільно взаємозамінюються [1]. Дж. Батлер обґрунтовує ідею перформативності гендеру. Вона вважає, що стать, як і гендер, не існує поза культурними рамками: знання про анатомію є продуктом соціальних інститутів, воно соціально конструюється та проектується на «природу». Гендер не є сутнісним ядром суб'єктивності, чимось стійким та універсальним, це «перформативна репрезентація того, що ми здійснюємо в даний момент часу», а гендерна ідентичність «перформативно конструюється тими її «проявами», які вважаються результатами її існування» [4].

Ідентичність – це «конфігурація», пише Е. Еріксон, «інтеграція», «ідентифікація дитинства», «перипетії лібідо», «схильності, розроблені з обдарування» та «можливості, пропоновані в соціальних ролях» [63, р. 113], які усі разом працюють, щоб надати життя відчуттю «внутрішньої однаковості та наступності» [64, р. 261]. Більше того, ідентичність повинна надати дорослості новий етап життя, в якому людина зараз розуміє «життя безперервним, як в ретроспективі, так і в перспективі» [62, р. 111]. П. Ріке вважає ідеєю ідентичності ідею надзвичайної схожості. Протилежністю цього почуття ідентичності є різниця [111, р. 74]. Дослідник погоджується

з Еріксоном, що почуття ідентичності, а виникає з почуття постійності в часі [111, р. 74].

Гендерна ідентичність – це «внутрішня концепція людини щодо гендерних категорій» [50, р. 424]. Як зазначають автори дослідження «Ситуація трансгендерів», проведеного громадською організацією «Інсайт», гендерна ідентичність – це глибоке усвідомлення тією чи іншою особою внутрішніх та індивідуальних особливостей гендерної приналежності, що може як збігатися, так і не збігатися зі статтю за народженням, включаючи індивідуальне відчуття свого тіла та інші прояви гендеру (тобто «гендерне самовираження»), такі, як одяг, мова й манера поведінки [26, с. 3]. А. Шалиганова пропонує визначення гендерної ідентичності як особливого немайнового блага фізичної особи, а саме поєднання біологічних та соціально-психологічних особливостей фізичної особи [34, с. 275]. Найчастіше до цих ідентичностей (яких за різними дослідженнями нараховують до 50 [66]) зараховують [104; 128]:

- агендер, що номінує гендерну ідентичність, яка є нейтральною або нульовою. Агендери можуть також описувати себе як безстатеві, не чоловік, і не жінка. Агендери можуть при народженні мати чоловічу або жіночу стать, а також можуть бути інтерсексуалами.

- цисгендер, що виявляє співпадіння біологічної статі з соціальним гендером [13, с. 115];

- трансгендер – поняття антонімічне до поняття «цисгендер». Воно номінує людину, гендерна ідентичність якої не збігається з її біологічною статтю. До трансгендерів належать люди, які вважають себе особами протилежної статі, а також люди з постійно мінливою гендерною ідентичністю [8, с. 19].

- чоловік – особа чоловічої статі за біологічними та / або гендерними ознаками,

- жінка – особа жіночої статі за біологічними та / або гендерними ознаками,

- гендерна невідповідність – ситуація, коли статеві і гендерні ідентифікації не співпадають. Статева ідентифікація обумовлена вродженими біологічними факторами статі і процес її закінчується раніше, тоді як гендерна ідентифікація додатково пов'язана також із соціалізацією особистості,

- гендерфлюїд – одна з форм гендерної самоідентичності, людина ідентифікує себе саме таким чином у разі, якщо не в змозі визначити себе ані як чоловіка, ані як жінку – вона може бути і тим і іншою поперемінно або одночасно [32, с. 30]. Гендерфлюїд як феномен культури, а не тільки гендерології або сексології, формується саме в англійській культурі. Urban Dictionary надає таке визначення: «Гендерфлюїд – це гендерна ідентичність, найкраще яку можна визначити як динамічну суміш чоловіка та жінки. Людина, яка є гендерфлюїдом, завжди може відчувати себе поєднанням двох традиційних статей, але може відчувати себе в одні дні переважно чоловіком, а в інші – переважно жінкою. Ідентифікація з гендерфлюїдом не має нічого спільного з первинними статевими ознаками, а також із сексуальною орієнтацією людини» [131]. Отже, гендерфлюїд є зведенням воедино двох традиційних гендерів, але сам гендерфлюїд може визначати (відчувати) себе чоловіком або жінкою в певні дні або певний час. І дана самоідентифікація ніяк не визначається ані генітальними характеристиками, ані сексуальною орієнтацією.

- гендерквір. Саме квір-теорія в повній мірі виключає ідею стабільної ідентичності, стверджує її де / реконструкцію і відкидає будь-яку бінарність і сталість. В рамках квір-теорії формується нове поняття, – гендерквір, – яке найбільшою мірою відображає сутність даного явища. Йдеться про ідентичність, відмінну від чоловічої чи жіночої. Таким чином,

ми повністю виходимо за межі традиційної бінарної опозиції і говоримо про гендерну неконформність або варіативність [33]. Квір в термінах Д.Гальперіна – це «ідентичність, позбавлена сутності», вона знаходиться поза бінарними рамками гомо/гетеросексуальності і «рятує» нас від маркування й «навішування ярликів» [75, р. 62]. За визначенням Е.Грос квір-суб'єктивність – це конструкція маргінальної трансгресивної сексуальності і трансгресивних сексуальних відносин, які виходять за межі традиційних сексуальних норм. Грос зазначає, що поняття квір виникає при осмисленні практик відмінності не лише від гетеросексуальної, але й від гомосексуальної нормативності: квір може бути будь-яка суб'єктивність, що виробляє трансгресивну сексуальну дію – як гей-лесбійська, так і гетеросексуальна. Оскільки поняття квір об'єднує сексуальні практики, цілі й об'єкти, які маркуються культурою як девіантні, квір-сексуальність вказує передусім на опозицію щодо нормативних сексуальних понять як репресивних конструкцій влади [Цит. за: 31, с. 99]. Є. Косовська Седжвік відзначає, що квір-самовизначення передбачає поєднання і драматизацію відмінностей між власними й чужими уявленнями про себе. Квір позначає багатозначність, денатуралізацію і деконструкцію концепцій суб'єктивності [Цит. за: 31, с. 99]. Отже, невизначеність, відсутність зафіксованих сталих рис є ключовими ознаками поняття квір, більш того у квір-теорії під сумнів ставиться продуктивність конструкції будь-якої стабільної ідентичності. В концепт «квір» закладена іманентна нестабільність, варіативність, множинність та незафіксованість значень. Поняття «квір» характеризує не об'єктивну природну даність, яка є раз і назавжди даною. Скоріше, це перформанс, театралізована вистава, смисл якої невіддільний від контексту [31, с. 99]. «Квірнес» було прийняте в якості поняття, що дозволяє уникати категоризації людей за їх сексуальними практиками: яким би не було

джерело сексуального бажання й задоволення, «квір» можна стати за вибором. Це поняття підкреслює момент незафіксованості сексуальної ідентичності: «бути “квір” означає заперечувати як нормативну гетеросексуальність, так і гомо сексуальність» [3, с. 74].

Наступне визначення, яке потрібно розглянути – «людина всіх гендерів» або «людина без гендеру». Людина всіх гендерів / без гендеру визнає, що існує соціальний тиск, який впливає на всіх людей, соціалізованих під чоловічий та жіночий бінар. Люди за власним розсудом, можуть використовувати словосполучення «людина всіх гендерів», але, як вважає А. Баллу, слово «усіх» маргіналізує осіб, які ідентифікують себе з конкретним чоловічим або жіночим гендером або як таких, що не мають статі [38].

Поняття «транс-» виходить за межі слова «трансгендер», воно охоплює «широкий набір ідентичностей, виразів та втілень, який продовжує зростати та розширюватися» [104, р. 13]. З. Ніколаццо описав транс як «відкрите запитання, що вказує на нестабільність припущеної гендерної бінарності» [104, р. 16].

Прагнучи показати, як гендерна ідентичність «працює» в повсякденних соціальних умовах нашого часу, багато вчених керуються методологією соціального конструювання гендеру (Р. Коннел, І. Гофман, Р. Хоф, К. Уест, М. Кімел та ін.). Пояснення, як правило, полягає в тому, що есенціалістський підхід до «природи» жінки втратив свою продуктивність в силу певної зміни традиційних статевих ролей, повалення монументалізму «Вічної жіночності» [70]. Деякі вчені-феміністи звертаються до розробки методологічних прийомів «відносного есенціалізму», згідно з яким «сутність» жінки є не константою, а визначається ставленням до історичної категорії, що соціально конструюється [137].

Багато дослідників гендеру, не відмовляючись від есенціального фемінного як області, що пригнічується чоловічим домінуванням, акцентують увагу на тому, що в методології есенціалізму можна знайти методи і цінності для побудови суспільства гендерної рівності. Відома дослідниця Г. Співак, оскаржуючи есенціалізм з позицій деконструктивізму, стверджує, що «жінка», як і будь-який інший термін, може знайти своє значення лише у складному процесі диференціації [126].

Питання гендерної ідентичності, яке вивчали ще у французькій феміністській теорії Е. Сіксу, М. Віттіг, Л. Ірігаре, Ю. Кристева, стало, як відомо, предметом дослідження в канонічній праці «Гендерний неспокій» Дж. Батлер. Одне з головних питань, поставлених в цій книзі, звучить таким чином: «Що можна мати на увазі під ідентичністю і які підстави має презумпція, що ідентичності самоідентичні і продовжують існувати протягом часу, будучи незмінними, уніфікованими і внутрішньо зв'язними?» [4]. Визнаючи те, що проблема характеристик ідентичності майже завжди базується на питанні про те, яка характерна риса особистості стверджує безперервність або самоідентичність індивіда протягом часу, Дж. Батлер задає таке питання: «Якою мірою «ідентичність» швидше може вважатися нормативним ідеалом, ніж дескриптивною рисою досвіду? Яким чином регуляторні практики, керуючі гендером, також керують культурально інтелігібельними поняттями ідентичності?» [4]. Один з висновків Дж. Батлер полягає в тому, що поняття, яке могло б бути «правдою сексу» (М. Фуко), продукується за допомогою регуляторних практик, які виробляють «зв'язкові» ідентичності через матрицю «зв'язкових» гендерних норм. Оскільки культурна матриця вимагає, щоб певні види ідентичностей не існували, Батлер стверджує, що має місце якась криза гендеру, одна з причин якої полягає в тому, що нормативна сексуальність підкріплює нормативну стать. Дослідниця доводить: гендер

виявляється перформативним, тобто у певному сенсі гендер є завжди «творенням»: «Немає гендерної ідентичності поза проявами гендеру, ідентичність перформативно конституюється тими самими «проявами», які, як уже говорилося, є її результатами» [4].

Різниця між тим, що природно і що штучно («культурально»), відображена також у трактуванні соціальних ідентичностей та ролей, що асоціюються з ними. Р. Гудінаф вважає, що ідентичність – це аспект соціального в протиставленні особистому – «Его». З цієї перспективи соціальна структура складається з акторів, поведінка яких узгоджується з різними соціальними ідентичностями. Останнє призводить, як вказує І. Копитофф, до подальшої розробки поняття соціальної ідентичності та дослідження відмінностей екзистенційної соціальної ідентичності та ідентичності, заснованої на певній ролі [87]. Отже, деякі соціальні ідентичності в культурі визначені в залежності від того, чим люди є в фундаментальному сенсі (батько, мати, священник), що відмінно від тих ідентичностей, які базуються на ролях (лікар, вчитель, суддя). Таким чином, в західній культурі деякі ролі іманентні екзистенційній ідентичності батька або матері; в ідентичностях, заснованих на ролях, каузальні взаємини протилежні: індивіди є тим і тим, тому що вони роблять те і те. Таким чином, ідентичність умовна, вона зникає, коли змінюється роль; як пише Копитофф, ідентичність – це ярлик ролі. Варто додати, що криза гендерної ідентичності на пострадянському просторі яскраво продемонструвала: ролі і характерні риси, які визначені як іманентні екзистенційній ідентичності, залишаються відносно незмінними і з великими труднощами піддаються соціальному перегляду. Люди (чоловіки і жінки), як правило, не вітають вигнання з екзистенційної ідентичності стійких іманентних рис, також опираючись і додаванню нових.

У той же час Д. Гілмор, розглядаючи культуральні концепти маскулінності, пише, що на відміну від жіночності справжня мужність не є просто анатомічною приналежністю до статі, тобто вона є не просто природною умовою, що настає автоматично по мірі біологічного дозрівання, а якимось нестійким або штучно створеним станом. Хоча жінки в будь-якому суспільстві оцінюються за досить жорсткими стандартами, зауважує Д. Гілмор, рідко статус жінки піддається оцінці як ціле. Жінки, яким бракує нормативних жіночих якостей або з наявністю девіантних рис можуть бути названі нежіночними, але рідко весь комплекс їх прав на жіночу ідентичність піддається сумніву в настільки драматичною і публічній формі, як у чоловіків. При цьому дослідник підкреслює, що, можливо, різницю між чоловіками і жінками не слід перебільшувати, оскільки жіночність також досягається жінками, які шукають соціального схвалення. Але як соціальний образ жіночність передбачає прикрасу тіла, сексуальну привабливість і інші зовнішні за формою види поведінки, які швидше підкреслюють, чим створюють невід'ємні якості атрибутів статі [Цит. за: 116, р.19-20]. Таким чином, за Гілмор, жіночність частіше представляються як біологічна якість, яка підкреслюється і посилюється за допомогою засобів культури.

Отже, одна з ключових проблем, яку ставлять сьогодні дослідники гендеру, звучить таким чином: приймаючи як належне той факт, що більшість суспільств підтримує ідею про те, що «бути жінкою» – це екзистенційна ідентичність з набором іманентних рис, ми повинні поставити запитання: скільки таких іманентних рис існує і які вони, або (що простіше) погодитися з тим, що проблема жіночих ролей не в тому, чи визнає суспільство жінок в якості відмінних від чоловіків (що, безсумнівно, так), але в тому, як суспільство організовує все «інше» навколо цих відмінностей. Отже, інтерпретація особистісної репрезентації

гендеру повинна ґрунтуватися на тому, чи є гендер (сам по собі) тим, що репрезентується в загальному сенсі, або ж деякі особливі аспекти гендерних відносин аналізуються в специфічному ракурсі. В останньому випадку, вважає Е. Шлегель, жінки і чоловіки можуть репрезентувати самих себе, але можуть також позначати інші принципові речі, стаючи «масштабно» метафорами соціальних відносин. Те, як індивід інтерпретує ту чи іншу особливу репрезентацію гендеру, залежить від розуміння того, як ця репрезентація, вираження відношення або віри, міфічні образи тощо співвідносяться зі складною схемою відносин в «соціальної всесвіті двох статей» [116].

Отже, сучасні дослідження торкаються різних аспектів явища гендерної ідентичності. Вони дають основу для аналізу гендерної ідентичності в художньому творі, бо стверджують існування численних ідентичностей, визнають їхню нестабільність та мінливість.

1.2. Дослідження гендерної ідентичності в межах чотирьох філософських традицій

Дослідження гендеру та гендерної ідентичності базуються на різних філософських традиціях [43], зокрема, гносеологічного та онтологічного напрямків [83, р. 10]. Кожна з чотирьох філософських традицій концептуалізує гендер та гендерну ідентичність.

1. Позитивістська традиція. Класичні позитивісти вважали, що шляхом систематичного спостереження вчені можуть наближатися до розуміння абсолютної істини. Більш сучасна традиція – постпозитивізм – стверджує, що хоча спостереження є суб'єктивним процесом, дослідники повинні прагнути нейтралітету і бути максимально об'єктивними [54]. Постпозитивістські дослідники зазвичай розуміють гендер як дихотомічну

незалежну змінну. Вони перевіряють гіпотези про те, чи пов'язана біологічна стать (чоловіча та жіноча) з психологічними та іншими відмінностями чоловіків та жінок.

2. Конструктивістська традиція. Дослідники-конструктивісти шукають розуміння істини через інтерпретацію індивідуального досвіду [83]. Вони залучають дані кількох дисциплін, включаючи психологію та соціологію, та вважають, що знання конструюються соціальними суб'єктами, включаючи дослідників та досліджуваних [83]. Конструктивістська традиція лежала в основі ранніх досліджень, в яких вивчався гендерний досвід жінок. Знову ж таки, ці ранні дослідження не розрізняли стать, гендер та гендерну ідентичність. Пізніше дослідження Р. Джоссельсон [84; 85] сформували концептуальну модель чотирьох типів ідентичності серед жінок. М. Беленки та ін. [41] виділили п'ять різних «способів пізнання» серед жінок. К. Гілліган однією з перших вивчала морально-етичний розвиток жінок, виявивши, що жінки швидше, ніж чоловіки, бачать процеси прийняття моральних рішень як контекстуально залежні (а не абсолютні) та покладаються на етику піклування (а не справедливості) [73]. Модель К. Джоунс з декількома вимірами ідентичності (MMDI) ілюструвала перехрестя і зміщення виразності множинних соціальних ідентичностей серед жінок [82]. М. Бакстер Магольда спочатку послуговувалась позитивістською точкою зору в моделі гносеологічної рефлексії, але ці дослідження призвели до конструктивістського розуміння чоловічого та жіночого стилю письма [40]. Кожен із названих теоретиків використовував конструктивістську точку зору.

3. Критична традиція. Науковці, що належать до критичної традиції, зосереджують свої дослідження на вивченні нерівних соціальних структурних умов [129]. Багато теоретичних поглядів ґрунтуються на

критичній традиції, включаючи теорію критичної раси (CRT), теорію критичної транс-політики. Одним із прикладів є робота З. Ніколаццо, де використовується теорія критичної транс-політики для лінгвістично-етнографічного дослідження в контексті гендерного бінарного дискурсу (мова, що відображає гендерну бінарність) та гетерогендеризму (помилки «вкорінені в стереотипах щодо статі», «розуміння статі як безпосереднього результату гендеру» [104, р. 89], адже насправді стать та гендер – це не одне й те саме).

Міждисциплінарність – це також теоретична перспектива, яка є частиною критичної традиції. В цілому, критичні підходи до гендерної спрямованості переносять фокус від індивідуального значення жінок-цисгендерів до системи нерівностей, що обмежують індивідуальний досвід серед людей усіх статей або таких, що не мають статі.

4. Постструктуралізм. У постструктуралізмі замість індивідуального суб'єкта на перший план виходить колективне «Я», мала група однодумців. Для нього властива деконструкція (аналітичне розчленування понять), децентрація, дискурсивний (концептуальний, логічно-раціональний) аналіз мови культури, інтерпретація простору культури як знакової системи, яка складається з тексту (за Жаком Дерріда, «нічого не існує поза текстом») і контексту, стирання просторово-часових меж буття культури. Постструктуралізм виступає філософською, концептуальною основою постмодернізму. Е. Сент-П'єр описав постструктуралізм як один із «постів» (серед інших, включаючи постмодернізм та постгуманізм), аргументуючи це тим, що ці теорії можна використовувати для деконструкції повсякденних обставин у суспільному житті [127]. У той час як вчені використовують критичну традицію для висвітлення нерівних умов, постструктуралістська традиція деконструє ці нерівності, часто на рівні дискурсу (термін, що позначає те, як мова та соціальна практика

регулюють владу та знання). Наприклад, Дж. Дентон використовував постструктуралістську теорію – теорію квірів – у своєму дослідженні чоловіків-геїв, які живуть з ВІЛ / СНІДом [51]. Це дослідження деконструвало проблемні дискурси, які пов'язують ВІЛ / СНІД з чоловіками-геями-цисгендерами та залишають поза увагою проблеми жінок-цисгендерів, трансгендерів та гетеросексуальних цисгендерів-чоловіків, що живуть з ВІЛ. Деконструкція дискурсів про гендер дозволяє теоретикам і дослідникам точно визначити шкідливі наслідки цих дискурсів у повсякденному житті людини.

Проблеми толерантності завжди супроводжували питання, пов'язані із гендерною ідентичністю. У філософській традиції Т. Мортон вводить поняття «екологічної думки». Думка, у такому трактуванні Т. Мортон – це незалежна від існування людини сутність, що наближається до Платонівської «ідеї». Як відомо, Платон вважав ідеї первинними сутностями, що існували до появи людини, і ідеї, за ним, існують, поза залежністю від того, чи отримують вони матеріальне втілення, чи ні. Так само і «екологічна думка». Мортон вважає, що відносини мови до досвіду захоплюють відносини та індивідуальність співіснуючих істот. Вона пояснює одночасну екологічну конфігурацію близькості та різниці: «екологічна думка усвідомлює, що всі істоти взаємопов'язані. Це сітка. Екологічна думка розуміє, що межі між ідентичностями істот впливають на цей взаємозв'язок. Саме екологічна думка людини опиняється поруч з іншими істотами, а не сама людина. Ці інші істоти існують, але насправді вони не існують. Вони дивні. Чим ближче ми їх знаємо, тим чужішими вони стають. Екологічна думка – це близькість із дивацтвом незнайомця» [103, р. 94].

У своєму нарисі «Екокомпозиція та озеленення ідентичності» Крістіан Е. Вайсер зазначає: «Наші ідентичності завжди є вже

екологічними; ми є такими, якими ми є люди, місця, речі, тварини та рослини, які торкнулися нашого життя. Ми лише усвідомили ці зв'язки та включили їх у наш дискурс» [134, р. 93].

Кожна філософська традиція пропонує різні перспективи щодо вивчення гендеру та гендерної ідентичності. Тобто, гендер і гендерна ідентичність виглядають по-різному, якщо їх розглядати через призму кожної традиції.

1.3 Гендерний дискурс в літературознавстві

Художня література за всіх часів прагнула відповісти на основні питання людського буття. Художні тексти завжди тою чи іншою мірою відображали суспільні процеси, в контексті яких були створені. Із моменту виникнення людського суспільства життя жінок і чоловіків супроводжувалося постійною боротьбою статей за рівноправність, за подолання соціального розподілу на «чоловічі» і «жіночі» заняття. Наприкінці 60-х років ХХ ст. у Європі та США в межах багатьох гуманітарних наук з'явилися та почали бурхливо розвиватись нові ділянки досліджень – гендерні та фемінологічні. Їх головні теоретичні та методологічні засади постали з жіночого руху та феміністичної ідеології ХХ ст. Художня література також не залишилась осторонь цих питань.

Гендерний підхід у науці заснований на ідеї про те, що важливі не біологічні розходження між чоловіками і жінками, а те культурне і соціальне значення, яких надає суспільство цим розходженням. Основою гендерних досліджень стало виявлення різниці в статусах, ролях та інших аспектах життя чоловіків і жінок і, головне, аналіз феноменів влади й домінування, стверджуваних у суспільстві через гендерні ролі і відносини. Теорія гендеру дозволяє по-новому інтерпретувати і твори художньої

літератури, де наочно і глибоко втілюються чоловічий і жіночий погляд на світ (гендерна картина світу), на взаємини статей, а також висвітлити проблему жіночої творчості, що і донині вважається значущою і знаходить нові перспективи у зв'язку з успіхами гендерології. Найбільш цікава в цьому плані сучасна проза, що відбиває сьогоденний гендерний статус жінки і чоловіка, особливості гендерної поведінки, гендерні конфлікти наших днів.

Література взагалі є репрезентацією сучасного життя, оскільки життя трансформується зі зміною сценаріїв часу, так само на літературу також впливають ці соціально-політичні зміни. Хоча передбачається, що кожен письменник певним чином переймається універсалізмом і зображує у своїх творах об'єктивних та універсальних персонажів, але ці персонажі не є ні об'єктивними, ні вічними, оскільки відображають історію, культуру та гендерну суб'єктивність. Кожен письменник є стільки ж продуктом свого суспільства, скільки його доробок – наслідок власної реакції на життя. Гендер – важлива характеристика індивідуальності людини. Він робить величезний вплив на життя з моменту народження. Люди створюють між собою гендерну класифікацію та ієрархії. Гендерна різниця між чоловіком і жінкою, що створюється в різних суспільствах і культурах, проявляється серед реакцій людей. Деякі з них виступають проти ієрархії, де домінує чоловік, а інші намагаються її виправдати. Так само письменники також відображують ці аспекти у своїх творах.

З 60-х рр. ХХ ст. у філології починає зміцнюватися підхід, відповідно до якого багато розходжень між чоловічою і жіночою поведінкою, сприйняттям навколишнього світу, реакціями пояснюються соціальними причинами і визначаються терміном гендер. Дослідження різних вчених, у різних країнах, на матеріалі різних мов показали, що існують чоловічі і жіночі варіанти мов (Е. Сепір, Ю. Степанов та ін.) [25, с. 455–461], що

характеризуються особливостями вимови, словотворчими ресурсами, граматичними формами, частотою вживання тих або інших мовних засобів. Виявлені особливості чоловічого і жіночого стилю. На думку Е.Сепіра, «<...> чоловічі і жіночі мовні варіанти <...> ведуть походження з двох психологічно відмінних джерел. <...> Можливо, скорочені жіночі форми є умовними символами менш центрального або менш ритуально значимого статусу жінки в суспільстві» [25, с. 461]. Антропологи, етнографи й історики установили відносність представлень про «типово чоловіче» або «типово жіноче». Те, що в одному суспільстві вважається чоловічим заняттям (поведінкою, рисою характеру), в іншому може визначатися як жіноче. Розмаїтість соціальних характеристик, що відзначається у світі, жінок і чоловіків і принципова тотожність біологічних характеристик людей дозволяють зробити висновок про те, що біологічна стать не може бути поясненням розходжень їхніх соціальних ролей, що існують у різних суспільствах. Так виникло поняття гендер, що означає сукупність соціальних і культурних норм, що суспільство пропонує виконувати людям у залежності від їх біологічної статі.

Не біологічна стать, а соціокультурні норми визначають, у кінцевому рахунку, психологічні якості, моделі поведінки, види діяльності, професії жінок і чоловіків. Бути в суспільстві чоловіком або жінкою означає не просто мати тими або іншими анатомічними особливостями – це означає виконувати ті або інші запропоновані нам гендерні ролі. Стать і гендер знаходяться на різних полюсах у житті людини. Стать є стартовою позицією, з нею людина народжується, вона очевидна з моменту народження, її не вибирають. Стать детермінована біологічними факторами, гормональним статусом, особливостями протікання біохімічних процесів, генетичними розходженнями, анатомією. Гендер – конструкція іншого полюса. Це своєрідний підсумок соціалізації людини в суспільстві відповідно до її

статевої приналежності. Чоловіки і жінки є культурними продуктами своїх суспільств. Вирішальним фактором у формуванні розходжень є культура: «<...> жінкою не народжуються, нею стають» (С. де Бовуар) [117, с. 118]. Диференціація понять статі і гендера означала вихід на новий теоретичний рівень осмислення соціальних процесів, де на перший план висуваються підходи, згідно яким усі аспекти людського суспільства, культури і взаємин є гендерними [11, с. 76].

Дослідник постмодернізму І. Ільїн зазначає, що основним вихідним постулатом сучасної феміністської свідомості є переконання, що пануючою культурною схемою, культурним архетипом буржуазного суспільства Нового часу служить «патріархальна культура». Іншими словами, уся свідомість сучасної людини, незалежно від її статевої приналежності, наскрізь просякнута ідеями і цінностями чоловічої ідеології з її чоловічим шовінізмом, пріоритетом чоловічого початку, логіки, раціональності, насильством упорядкованої думки над живою і мінливою природою, владою Логосу-Бога над Матір'ю-Матерією.

Цим і пояснюється, на думку феміністок, необхідність феміністського перегляду традиційних поглядів та створення історії жіночої літератури. Критика чисто чоловічих ціннісних орієнтирів в основному розгорнулася в англосаксонській, переважно американській, літературній феміністиці, зусиллями якої на даний момент створені численні антології жіночої літератури, наукові центри, програми з вивчення цього предмета [14, с. 308–309].

Важливо визначити поняття гендерного дискурсу у літературознавстві. Зазначимо, що вітчизняне літературознавство в цілому приймає загальне визначення гендеру. Так, український літературознавець Н. Зборовська відзначає: «Гендер – поняття, що використовується в гуманітарних науках для відображення соціо-культурного аспекту статевої приналежності

людини, тобто “соціо-стать” на протигагу біологічній статі» [14, с. 293]. Далі дослідниця пише: «Гендерне літературознавство спрямоване на вивчення соціальних і культурних конфігурацій „жіночого” і „чоловічого”, різних форм сексуальності в літературних текстах» [14, с. 294].

Більшість дослідників дискурсу доходять висновку, що дискурс – це форма використання мови (language in use), «мовний корелят відповідної сфери комунікативно-мовленнєвої діяльності, людської свідомості та практики» [6, с. 125].

Що стосується гендерних лінгвістичних досліджень, то тут, на нашу думку, є доцільним використовувати поняття дискурсу, запропоноване Т.Венедиктовою: «як строй наукової мови або мова наукової школи – специфічний характер опису, обговорення і структурування матеріалу, опосередкований іншомовним уживанням» [10, с. 105]. Отже, саме в освоєнні методології гендерних досліджень стосовно до лінгвістичних категорій і бачиться, таким чином, існування гендерного дискурсу.

Через дискурсивний аналіз гендерної парадигми суспільство відкриває для себе культурологічний код фемінології, переборює неприйняття, заперечення фемінологічного феномена.

Огляд досліджень дозволяє зробити висновки, що гендерний дискурс в літературознавстві вивчався в працях Т. Мелешко [17], С. Охотнікової [22], М. Рюткьонен [Error: Reference source not found], Е. Шоре [35] та ін.

Аналізуючи проблемно-тематичну своєрідність художньої літератури в гендерному аспекті Н. Овчаренко вказує на характерні для неї «жіночі» й вічні теми – взаємодія природи і цивілізації, людини і суспільства [18, с. 56–63], деперсоналізація особистості, протистояння американської моделі культури [20, с. 198–205]. У дослідженні Н. Овчаренко відзначено домінуючу роль у творах письменниць-жінок жіночого варіанта концепту «жертви» і пов’язаних з ним аспектів «виживання», самоідентифікації людини,

національної свідомості [19]. Літературознавець Н. Габріелян розглядала особливості гендерних рис персонажів, визначала їх тенденцію до рефлексії [12, с. 79].

Дослідник феміністської літератури Г. Брандт підкреслює наявність висвітлення аспектів гендерного конфлікту у гендерній прозі, який відбувається через розбіжності між біологічною статтю та соціальними ролями, які виконує жінка в сучасному суспільстві [9, с. 153].

Вітчизняний літературознавець Н. Зборовська зауважує, що в творчості сучасних письменниць феміністського напрямку висвітлено фемінізм як психологічну проекцію стосунків чоловіка і жінки [14, с. 53; 15.]. В аспекті вивчення феміністичної творчості А. Бондаренко звертає увагу на гендерні архетипи і гендерну символіку [7, с. 44]. Дослідниця феміністської літератури С. Філоненко, вивчаючи своєрідність української гендерної прози, порівнює її загальні тенденції з творами зарубіжних авторів. Вона аналізує специфіку трансформації казкових сюжетів у гендерній прозі [30, с. 62, 138] і особливості відображення нею напрямку феміністичної фантастики [30, с. 68].

Тут необхідно знову звернутися до Дж. Батлер, до її понять перформативності і цитацій. Оскільки перша ідея досить добре відома, видається доречним зупинитися на другий – «citation», яку Дж. Батлер вводить для пояснення того, як перформанс витягує свою силу з дискурсу за допомогою повтору «авторитетних значень». Вчені, що працюють в теоретичному полі дискурсу, показують зв'язок «Я» («Self») як продукту рефлексії з іншими індивідами, взаємозв'язок різних індивідуальностей. Вчені вважають, що цей взаємозв'язок побудований на нормах, які представляють собою особливі інтерпретативні «репертуари». Е. Гідденс, наприклад, визначає рефлексивне «Self» як «процес, в якому «Self»-ідентичність конструюється рефлексивними «Self»-нарративами. Цей

процес, на думку Л. Дейтс, артикулюється в інтерпретативних репертуарах, в яких «нормальність», вибір і достовірність (автентичність) є трьома головними судженнями [53, с. 227].

Оскільки людина є «тварина, що розповідає історії», бути людиною означає мати «історію» і розповісти її. Найбільш фундаментальна внутрішня культуральна «історія», що взаємодіє з усіма іншими культуральними наративами, – це наратив гендеру. Переконавання про біологічну обумовленість, що існують в кожному суспільстві, є, як пишуть вчені, фундаментальною частиною оповідної «істини», що належить цій культурі [29, с. 419]. Дослідники називають одинадцять головних стереотипів фемінності в репрезентації письменників і критиків-чоловіків:

- безформність,
- пасивність,
- нестабільність,
- обмеженість,
- набожність,
- матеріальність,
- духовність,
- ірраціональність,
- піддатливість,
- фігура Відьма,
- фігура Сварлива жінка.

Останні дві називають і, нарешті, «двома невинними фігурами».

В ході свого тонкого аналізу творів Д. Річардсон, А. Комптон-Бернетт і інших письменниць Елман переконливо демонструє, по-перше, те, що концепти маскулінності і фемінності є соціальними конструктами, які не належать до реальної «суті» світу, і, по-друге, що фемінні стереотипи, які вона описує, неминуче деконструюють самих себе. Елман

небагатослівна в експліцитному вираженні своєї теорії, вважаючи за краще риторичні прийоми, але в «практичних» ілюстраціях тих творів, які вона аналізує, переконливо показує, як стереотипна жінка може бути одночасно ідеальною і жахливою, інклюзивною та ексклюзивною.

Отже, гендерний дискурс – це новий тип культурологічного дискурсу, заснованого на ненасильстві, неприйнятті агресії. Даний дискурс характеризується, з одного боку, наявністю гендерної культури, з іншого, – недоліком або повною відсутністю мовних засобів для її вербалізації.

1.4. Феномен наративної ідентичності у літературознавстві

До кінця ХХ століття літературознавці, як правило, не пов'язували ідею ідентичності з поняттям наративу. У 1980-х роках Д. МакАдамс висловив думку, що будь-яка ідентичність схожа на історію [94]. Зрештою, історія потенційно інтегрує різні психологічні елементи, вносить певний тип розповіді і логіку в хаос пережитого досвіду, і, що найголовніше, здається, що охоплює часові аспекти концепції Е.Еріксона щодо ідентичності. Якщо запитати людей, як вони стали тим, ким вони є, і коли попросити їх поговорити про майбутнє, вони зазвичай розповідають історії. Тому Д. МакАдамс уявив ідентичність як інтерналізовану і ту, що розвивається, історію життя, яка забезпечує, за словами Е. Еріксона, зворотне відчуття як «ретроспективного», так і «перспективного» сенсу життя у часі. Отже, Д. МакАдамс сформулював модель ідентичності як історії життя, доповненого налаштуваннями, сценами, персонажами, сюжетами та темами [94]. Він уявив це як велику історію, інтегративний автобіографічний проект, особистий міф [95], який структурує життя людини у часі, надає сенс та мету. Якби його можна було буквально побачити (і прочитати), це виглядало б як переплетений роман. Можна

було б побачити чи прочитати глави, і, ймовірно, зосередитися на особливо важливих, визначальних сценах [118], епізодах.

Концепція ідентичності як життєвої історії – те, що сьогодні дослідники називають наративною ідентичністю – значно розвинулася протягом останніх трьох десятиліть. Сьогодні літературознавці уявляють наративну ідентичність ширше ніж теорію, що вперше викладену Д. МакАдамсом [94], щось більш строкате і динамічне, більш культуро-контурне, як складову постійних міжособистісних стосунків, що виявляється у мовленні людини [69; 74; 76; 96; 98; 100; 101; 111].

П. Рікер припускає, що конституція наративної ідентичності, будь то індивід чи історична спільнота, є місцем пошуку цього злиття між історією та художньою літературою. Він вважає, що люди мають інтуїтивне попереднє розуміння цього синтезу [111, р. 73]. Адже саме невігадані людські історії стають більш читабельними, коли їх інтерпретують у літературі. І ці «життєві історії» стають більш зрозумілими, коли їх подробиці застосовуються до наративних моделей - сюжетів - запозичених з історії та художньої літератури (драми чи романів) [111, р. 73]. Епістемологічний статус автобіографії підтверджує це припущення. Отже, дослідник вважає, що будь-яке знання про себе – це інтерпретація, а інтерпретація «Я», у свою чергу, припускає, що розповідь про себе, серед інших знаків та символів, є привілейованим посередництвом. І саме це посередництво є запозиченням з історії настільки, наскільки її може запозичити художня література, що робить історію життя художнім оповіданням, де і історія, і художня література поєднуються разом.

У той час як деякі сучасні літературознавці підходять до наративної ідентичності як до великої історії, яка об'єднує багато різних розділів, сцен та персонажів, інші зосереджуються на коротких оповіданнях, коли вони з'являються в обмежених контекстах, як, наприклад, Н. Алея [36] та ін.

Динаміка коротких оповідань також виявляється і в уривках більш широких текстів. У своїй моделі структури наративної ідентичності (МСНІ) В. Данлоп намагається виявити форму для наративної ідентичності, яка включає в себе і великі, і маленькі оповідання [60]. Дослідник вважає, що контекстуалізовані рольові історії є підґрунтям і сприяють більш широкому оповіданню про те, ким людина є (і якою вона стала) загалом. Тоді, наприклад, історії про людину, як батька будуть посідати поруч з її історіями про себе як про фахівця у певній галузі, і обидва набори будуть підпорядкованими і вписуватися в історію вищого рівня про неї. МСНІ є ієрархічною, як і інші моделі ідентичності [99]. Це означає, що менші історії розташовуються знизу та піднімаються вгору до більших історій, що, в свою чергу, може пов'язуватися з ще більшими та більш охоплюючими історіями. МСНІ пропонує чітко організовану форму із сукупностями наборів, що містять підмножини, аж до лінії. Створюючи концептуальні приміщення для великих і малих історій, МСНІ являє собою крок вперед у теоретизації про наративну ідентичність.

Однак, Д. МакАдамс не цілком погоджується із зазначеною ієрархічністю МСНІ. Він погоджується, що невеликі рольові історії мають займати ключові позиції в більш широкій розповідній схемі для ідентичності. Але замість того, щоб містити сувору ієрархію, він пропонує, що форма може більше нагадувати антологію споріднених історій або те, що з'являється в літературі як збірник коротких оповідань одного автора [98; р. 361 – 362]. В якості прикладу, він наводить збірку коротких оповідань Струот (2008 р.) “Olive Kitteridge”, за яку авторка отримала Пулітцерівську премію. Усі історії зі збірки Струот відбуваються в маленькому містечку в штаті Мен. Центральний персонаж у багатьох, хоча і не всіх, оповіданнях – жінка середнього віку на ім'я Олив Кіттердж, з життя якої описані події, що відбувалися приблизно у 50-х - 70-х роках

XX століття, з випадковими екскурсами до попередніх років. Багато інших персонажів також грають головні ролі, зокрема чоловік Оліви, її син, дружина її сина, помічники чоловіка в аптеці, де він працює, та ряд інших людей, що живуть у маленькому місті. Окремі історії цієї збірки не схожі на глави; вони не набувають форми роману. У кожній є своя сюжетна лінія, але сюжетні лінії переплітаються в деяких випадках, і багато (хоча і не всі) відображають загальні теми.

Існує велике оповідання самої Олив Кіттердж, що проходить через невеликі окремі історії, які складають обсяг збірки. Але літературна форма є більш органічною та асоціативною, ніж ієрархічна. Історії перетинаються дещо непередбачуваними способами, і деякі з них, здається, йдуть у своїх особливих напрямках.

Те, що поєднує невеликі історії разом, – це авторський голос Струот, який сам по собі визначає загальну тональність книги, тем і той факт, що майже всі оповідання так чи інакше пов'язані з Олив Кіттердж, з тим, як вона розвивається з часом. На думку Д. МакАдамса, саме так виглядає наративна ідентичність [98, р. 362].

Поворот у літературознавстві до наративу відбувся не надто різко і у 1950-х і 1960-х роках літературознавці стали замислюватися над значенням наративного дискурсу. Зрештою, люди по всьому світу люблять розповідати та чути історії, як зауважували Дж. Брунер [47] та Т. Сарбін [115]. Людина звичайно переймає розповідний спосіб думки та вираження, писав Дж. Брунер, коли йдеться про пояснення, чому люди роблять те, що вони роблять [47]. Люди за природою є казкарями, стверджував Т. Сарбін [115]. Здається, що поведінка людини підкоряється розповідним правилам. Люди думають про своє власне життя та життя інших, оповідно, як про розповіді, що розгортаються з часом [115].

Основне питання щодо наративу, яке поставало у літературознавстві у к. ХХ ст., стосувалося функції оповідання: що роблять історії? Перш за все, вони розважають нас, стверджували деякі вчені [46]. Історії залучають людські емоції, а коли їх немає, вони виявляються невдалими. Що найгірше, що можна сказати про історію? Що це нудно [98, р. 363]. В усі часи, «від біблійних притч до Дікенса, оповідання також дають настанови про чесноту та мораль, про те, як жити хорошим життям» [52]. Протягом усієї еволюції людини, навіть до того, як з'явилася мова, коли люди вводили розповідь в жестах і танцях, історії функціонували для імітації соціального досвіду, і в цьому пізніше Р. Мар бачить функцію художньої літератури [93].

Коли сучасний читач читає гарну історію, він спостерігає за соціальними взаємодіями близько. Він є свідком зіткнення людських намірів та позачасових соціальних конфліктів та мотиваційних дилем, які так добре характеризують те, чим завжди було життя людини. Тож, мабуть, не буде перебільшенням твердження Д. МакАдамса, що історії вчать читача бути людиною (у широкому сенсі) [97].

Наративна ідентичність – це особливий вид історії – історія про те, як людина стає людиною, якою вона стає. З цим особливим статусом постає спеціальна функція, функція, яку Еріксон (1963) призначив самої ідентичності. Це функція інтеграції. Наративна ідентичність об'єднує речі, інтегруючи елементи «я» як в синхронному, так і в діахронічному сенсах» [94]. Синхронно, оповідна ідентичність інтегрує різні соціальні ролі [60], цінності [105; 132], погляди та вимоги до продуктивності в різноманітних ситуаціях життя «тут і зараз». Таким чином, історія людини пояснює, як вона продовжує утверджувати почуття «внутрішньої однаковості та наступності» [64, р. 251] у різних ситуаційних та рольових контекстах. Життєва історія також інтегрує життя в діахронічному сенсі, тобто з часом

ідеально показує, як «Я» вчора став «Я» сьогодні, тим самим «Я», яке сподівається чи очікує стати певним видом (таким, що відрізняється, але все ще схожим) «Я» в майбутньому.

Починаючи з 1980-х років літературознавці виділили ряд інших потенційних функцій наративної ідентичності. Наприклад, С. Блек і Н. Алея перерахували (і розробили міру оцінки) трьох основних функцій автобіографічної пам'яті в написанні художніх творів [44]. Письменники можуть використовувати історії про своє особисте минуле для виконання соціальних, директивних та самоврядних функцій в їхніх художніх текстах. А розповідь про автобіографічні спогади героя, уведена у текст самого художнього твору, може показувати, як такі розповіді сприяють розвитку соціальних стосунків; люди із задоволенням діляться історіями про своє життя один з одним.

Короткі оповідання, які містять автобіографічні спогади, також можуть давати настанови (директиви) для життя. Наприклад, стикаючись з важким рішенням, наприклад, людина може викликати спогади про події в житті героїв художнього твору, звертаючись до них за порадами, видобуваючи їх для розуміння, яке може виявитися корисним у ситуації, що склалася.

П. Рікер вважає, що людина прирівнює життя до історії або історії, яка розповідає про життя [111, р. 77]. Але він, на відміну, від Д. МакАдамса, більшу увагу приділяє літературній вигадці і акцентує увагу вигаданих наративах. На його думку, проблематика краще висвітлюється у вигаданих оповіданнях, ніж у тих, що спираються точно на факти біографії тієї або тієї особи. Автор, вигадуючи історію, безперечно, спирається на досвід, на власні або почуті від інших історії і аналізує, а потім і синтезує їх таким чином, що виходить нова історія. І в цьому короткому оповіданні насправді у стиснутому вигляді міститься

величезний досвід багатьох людей. Крім того, у вигаданих історіях в художній літературі ідентичність стає зрозумілою будь-якому читачу. Тут питання ідентичності стає свідомо створеним результатом літературної творчості письменника. Таке оповідання конструє міцний характер особистості автора, який можна назвати його власною наративною ідентичністю і сприяє розумінню читачем його власної ідентичності [111, р. 77].

З такої перспективи П. Рікер розглядає те, що він називає «чистильною чеснотою» [111, р. 80], в сенсі аристотелівського катарсису, мисленневих експериментів, поставлених перед читачами художньою літературою.

Висновки до Розділу 1

Гендерна ідентичність є штучним конструктом, різновидом соціальної ідентичності, при визначенні якої ми спираємося на точку зору Е. Еріксона, який розумів її як інтеграцію усіх значущих життєвих подій людини. Відповідно фемінність і маскуліність – основні форми гендерної самосвідомості, що реалізуються в певному гендерному типі і сприяють формуванню гендерної ідеології, реалізуючи її в різних видах соціальної поведінки. Наявність гендерної ідентичності відображено у феміністській художній літературі.

З позицій літературознавства, нарративна ідентичність - це особливий вид історії – історія про те, як людина стає людиною, якою вона стає. Ми погоджуємося з точкою зору Д. МакАдамса, що збірка коротких оповідань одного автора є моделлю структури нарративної ідентичності.

РОЗДІЛ II. СПЕЦИФІКА КОНСТРУЮВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ЗБІРЦІ АЛІ СМІТ “FREE LOVE AND OTHER STORIES”

2.1. Рецепція творчості Алі Сміт у літературознавстві

Творчість Алі Сміт стосується найрізноманітніших аспектів людського буття. Від онтологічних – до проблем сучасної людини. Досягнення письменниці високо цінуються у літературному світі.

У зарубіжному літературознавстві головним чином розглядаються такі аспекти творчості А. Сміт як питання наративу (Х. Ренжер [109; 110], М. Райан-Соте [112] та ін.), міфологічність (Х. Ренжер [109], Д. Паркісс [108] та ін.), її внесок у літературу постмодернізму (Р.Ешельман [65], Л. Хатчеон [78], М. Райан-Соте [112], Ф. Дологан [59] та ін.), образ автора у її оповіданнях (Ф. Скелтон [119] та ін.), екфразис у прозі А. Сміт (Г. Тимошенко [28]) тощо.

Так, М. Райан-Соте, аналізуючи доробки авторки в аспекті літератури постмодернізму, акцентує на химерності наративу, метатекстуальності та специфіці використання займенників [112]. Її розпливчасті особистості та безтілесні висловлювання надають ігрового відтінку твору, властивого постмодерністській літературі. Сміт виставляє кілька голосів у монологах та діалогах і таким чином насичує розповідь іронією та інтертекстом. Гумор та вражаючі аналогії посилюють ефект авторської прозорості. Хоча оповідання Сміт можуть на перший погляд здатися поверховими, – підкреслює літературознавець, – вони насправді майстерно написані в плані наративу і бувають досить складними для читача [112].

Г. Тимошенко аналізує екфразис в романах А. Сміт і звертає увагу на роман “How to Be Both” (2014), тематика і композиція якого тісно пов’язані з екфразисом фресок італійського живописця XV століття Франческо дель Косса. У фокусі уваги опиняються функції екфразиса в репрезентації теми смерті і пам’яті. Концепція твору в цілому і зокрема будується навколо ідеї діалектичної зв’язку опозицій, представлених в філософському, тимчасовому, гендерному, естетичному контекстах. Дослідниця доводить, що поетика роману також демонструє принцип дуалістичності, що маніфестується у його назві та композиції. Композиція роману, що складається з двох формально самостійних частин, дозволяє літературознавцю зробити припущення про особливий тип зв’язності між ними і трактувати роман в цілому як «диптих» або «екфрастичний роман» [28]. На матеріалі дослідження роману А. Сміт “Autumn” (2017) дослідниця робить висновок, що одним з ключів до розуміння тексту виступає мистецтво колажа Полін Буті, поп-арт художниці 1960-х рр. З одного боку, мистецтво і образ художника в романі послідовно тематизуються: роман включає значну кількість діалогів про мистецтво, в тому числі у формі екфразиса творів Буті; тема мистецтва, подана як в її сучасному звучанні, так і в відсиланні до історичних та культурних подій 1960-х рр., стає провідником теми гендерних, соціальних і політичних змін; за допомогою осягнення мистецтва героїня роману поступово знаходить своє бачення, виявляється здатною оцінювати внутрішній досвід і відстоювати особисті цінності. З іншого боку, саме мистецтво Полін Буті як в формі самих колажів, так і в формі знайденого героїнею каталогу, задає композицію роману А. Сміт, його специфічну фрагментарність. Зазначені структурно-тематичні особливості роману “Autumn”, на думку Г. Тимошенко, вказують на авторський «почерк» Сміт, на характер і форми

її роздумів про значення мистецтва і художника, зроблених раніше в романі “How to be both” [27].

Серед проблем, які ставляться у доробку письменниці, літературознавці аналізують політичні проблеми (Е. Сміт [121], А. Престон [107] та ін.), соціальні проблеми (С. Левін [91] та ін.) гендерні проблеми (Дж. Брейтбах [45], Л. Доан [58], Т. Янг [134], та ін.), проблеми екологічності стосунків між людьми (А. Барваші [39], Л. Буелл [48], Ю. Костовська [88] та ін.) тощо.

Стівен М. Левін характеризує оповідання Сміт з точки зору «всеосяжного сенсу того, що наше життя не повністю належить нам. Суб'єкти губляться в інтерсуб'єктивності і потрапляють у невидимі посилення на масив соціальних детермінант» [91, р. 36]. Якщо редагування, запитання та інтерпретація досвіду визначає «Я» та його істинність, то ця інкорпорація вказує на те, що діалог з іншими має потенціал змінити «Я».

Щодо гендерної проблематики, А. Сміт демонструє, на думку Дж. Брейтбах, механізми, за допомогою яких мова відіграла центральну роль в історичному процесі маргіналізації та стигматизації гендерних «меншин». Як пише Дж. Брейтбах, ця позиція впливає з власного досвіду маргіналізації автора як шотландської лесбійської письменниці: «Наполягання Сміт щодо мови, голосу та розповіді як конститутивних сил реальності та формування гендерної ідентичності, можливо, було мотивоване тим, що вона певною мірою є «іншою» у домінуючих дискурсах: як шотландська письменниця, яка народилася в Інвернессі і тепер живе в Кембриджі і як письменниця гомосексуальної орієнтації, яка зображує гомосексуальних, а також гетеросексуальних персонажів та їх стосунки. Хоча Сміт має свої труднощі щодо будь-якої категоризації, можна припустити, що її походження та її сексуальна орієнтація дають

цьому авторові особливу інформацію про те, як особистість зберігається лінгвістично та дискурсивно» [45, р. 117].

К. Гонда припустила, що така письменниця, як А. Сміт, мала гостру дилему: вона могли або «зайняти місце на бранному полі, сміливо стверджуючи <свою> різницю з особами ворожого суспільства які її тривіалізують і демонізують», або вона могла б «приховати <свої> відмінності в надії, що домінуюча культура люб'язно їх не помітить» [Цит. за:, 135, р. 2]. Але проза Сміт відзначає інший момент у створенні шотландської літературної спадщини, яка охоплює різноманітність. У оповіданнях Сміт часто розповідається про гомосексуальну любов та про те, як вона функціонує в культурі, що є переважно гетеросексуальною. Але її тріумф полягає не в утвердженні різниці, а в переверненні самого поняття різниці. Як стверджує Д. Гіффорд про збірку “Free Love and Other Stories”, гендер є перехідним, і оповідання «майже можна прочитати відповідно до уподобань» [71, р. 588]. «Вид ліричної прози-поезії» [71, р. 588], який Гіффорд характеризує як «перетворення звичайних світових жінок на нові, викликаючі та мрійливі стани» [71, р. 588], виходить на перший план. Отже, в кінцевому рахунку важливим є змалювання самої любові, і відбиток гомосексуального кохання від досліджуваної любові настільки тонкий, щоб стає майже прозорим. Таким чином, письменниці вдається маргіналізувати саме питання гендерної різниці.

В основі аналізу проблем екологічності стосунків літературознавцями лежить поняття «екологічної думки», введене Т. Мортон. Дослідження екологічності у філософії увело новий напрям літературознавства – екокритика. Так, Ю. Костовська, аналізуючи роман А. Сміт “Like”, вважає, що він випереджає процес нашої власної спроби наблизитись до того, що ми знаємо, але не можемо досягти. Це, на думку дослідниці, підкреслює той факт, що наше відношення до світу є таким, як

ми до нього ставимося: номінація будь-чого вимагає пов'язання досвіду з іншою річчю у світі, яка схожа, але не тотожна. Роман відзначає цей процес прагнення наблизитися до речей у світі. Він підкреслює зв'язок, близькість та необхідність максимально наблизитись, але завжди зупинятися на граничній унікальності – кінцевому розриві між означувачем та означуваним, однією істотою та іншою, не цілком пізнаваною. На думку літературознавця, для А. Сміт, невідповідність мови переживанню – це не недолік, а данина нескінченному різноманіттю життя. Це, як підкреслює Ю. Костовська – найглибше із екологічних послань, які передає роман [88].

В аспекті компаративістики творчість письменниці досліджують паралельно із творчістю письменників античності (зокрема, Овідієм [109; 59]), класиками англомовної літератури (наприклад, Е. Хемінгуєм [114], В. Вульф [88] письменниками-посмодерністами (О. Токарчук [65], М. Хулебек [113], М. Етвуд [113], Дж. Вінтерсон [88]).

Зокрема, Х. Ренжер зазначає, що по мірі того, як шари метанаративу збільшуються у постмодерністських творах А.Сміт, письменниця все частіше звертається до Овідієвих тропів і епізодів, розмірковуючи про матеріальність, тіло та емоційну травму, а також звільняє нові способи бачення і промовляння себе через метаморфічну мову, користуючись прийомами постмодерністських гри. Розуміння присутності алюзій на Овідія в текстах Сміт забезпечує глибше розуміння її тематичних мотивів і знаменитої гри з формою та гендером, і висвітлює, як саме наполягання Сміт на трансформації гендерної ідентичності постійно перекликається з темами оновлення у Овідія. Подібно до «Метаморфоз» Овідія Сміт пише про метаморфози у сучасному світі, одержимому побудовою людської ідентичності та емоцій засобами цифрових ЗМІ. Її гра з формою, мовою та її інтертекстуальність із Овідієм стає стратегією, спрямованою на

деконструкцію онтологічних та гносеологічних ієрархій та заохочення нових, активних та запитувальних прочитань класиків.

Оповідання “Free Love” из збірки “Free Love and Other Stories” порівнюють із оповіданням Е. Хемінгуея “Mr. and Mrs. Elliot”. Підкреслюється, що і Сміт, і Хемінгуей розкривають тему соціального неприйняття гомосексуальності в ХХ столітті, неможливість виявити свої сексуальні переваги та невідповідність гендерним ролям [114]. Героїня оповідання “Mr. and Mrs. Elliot” Корнелія, так саме як і героїня оповідання “Free Love” відчуває труднощі зі своєю гендерною ідентичністю. Вона повинна залишатися у шлюбі з Губертом, якого вона не любить, щоб продовжувати сексуальні стосунки зі своєю коханою жінкою. Але, крім того, і Сміт, і Хемінгуей пишуть про це більш натяками, ніж відкрито. Наприклад, у тексті Корнелія, передбачувана коханка, описана як «подруга дівчини», маючи на увазі, що вона є її саме подругою, а не коханкою. Інакше б це оповідання залишилося неопублікованим. Хоча тексти оповідань “Free Love” та “Mr. and Mrs. Elliot” написані в різні десятиліття в ХХ століття, героїня А. Сміт, і героїня Е. Хемінгуея не в змозі виразити свою сексуальну орієнтацію без страху зіткнутися з фатальними наслідками. Через нездатність суспільства зрозуміти гомосексуальність у той час, ті, хто навіть не був гомосексуалом, боялися бути асоційованими, оскільки це була така суперечлива тема протягом усього 20 століття. Тому оповідання А. Сміт і Е. Хемінгуея “Free Love” та “Mr. and Mrs. Elliot”, відповідно, дозволяють читачеві зрозуміти наслідки стосунків, які не «відповідають» соціальним нормам суспільства. Кожне оповідання розкриває, як наша культура відповідала на того, хто у 20 столітті не був гетеросексуалом, чому так багато людей не розкрили власну гендерну ідентичність та відсутність конкретного гендерного домінування у гей-лесбійських стосунках. У творчості Сміт та Хемінгуея це не єдиний

випадок, оскільки, за словами Ч. Леманн-Хопт, «Хемінгуей піднімав питання гендерної ідентичності як у своїх опублікованих, так і у неопублікованих працях [89], а Сміт демонструє «здатність використовувати особисте та індивідуальне для викладення загальних істин та навичок натякати на ширший світ поза історією» [37]. Не тільки обидва ці оповідання розкривають проблеми, пов'язані із гендерною ідентичністю, ми також отримуємо безпосереднє розуміння особистого досвіду обох авторів.

Короткі оповідання Алі Сміт інтригують і змушують замислитися. Характерні форма, мова та лейтмотиви відстежуються у таких збірках її оповідань як “Free Love and Other Stories” (1995), “Other Stories and Other Stories” (1999), “The Whole Story and Other Stories” (2003) and “The First Person and Other Stories” (2008). Поведінка Сміт з жанром короткого оповідання дозволяє детально вивчити паралелі, наступності, зрушення та трансформації у творчості цієї авторки. Більш широкі захоплення Сміт плінністю ідентичності та діалогом між художньою літературою, мистецтвом та історією стають актуальними темами у її доробку та проливають світло на триваючу дискусію щодо жанру коротких оповідань у наш час.

2.2. Ідеологічний аспект конструювання гендерної ідентичності у збірці “Free Love and Other Stories”

На рівні теоретичного узагальнення було визначено, що збірка коротких оповідань одного автора може бути моделлю структури наративної ідентичності [98, р. 361 – 362]. У практичному розділі ми проаналізуємо збірку А. Сміт “Free Love and Other Stories” як приклад такої моделі. До збірки “Free Love and Other Stories” входить 12 оповідань

з різними сюжетами, але об'єднані загальним мотивом – вільного самовизначення у коханні. Видається доцільним коротко підсумувати кожне з них.

У першому оповіданні “Free Love” заголовок викликає захоплення першим коханням, коли життя «наповнене можливістю». В ньому дівчина під час поїздки в Амстердам відкриває для себе несподівану сексуальну свободу і дозволяє собі закохатися у свою подругу. Ця історія має точки перетину з іншими оповіданнями у збірці – “The touching of wood”, в якому дівчина описує відвідування грецького острова Спіналонга зі своєю коханою та “To The Cinema”, де оповідачка закохується у дівчину, яка продає квитки в кінотеатрі. У оповіданні “The Unthinkable Happens to People Every Day” йдеться про “неймовірну” буденну ситуацію із життя телеведучого.

В оповіданнях “A Story of Folding and Unfolding” і “Cold Iron”, Сміт досліджує, як, на перший погляд, миттєві зустрічі можуть розширюватися, наповнюючи і визначаючи життя. Так, у “A Story of Folding and Unfolding” батько перебирає білизну померлої дружини і пригадує про свій перший сексуальний контакт із нею, коли він, випадково її зустрів у той час, коли працював електриком у гуртожитку. Сміт тут дуже майстерно і плавно веде наратив від опису дівочої білизни пастельних тонів до екзистенційного контексту. А у “Cold Iron” Енн перебирає спогади про свою матір, яка нещодавно померла.

В оповіданні “A Quick One” йдеться про закінчення стосунків та фіксується момент, коли чуттєва історія палкої закоханості остаточно завершується. Оповідь ведеться від особи дівчини, яка чекає на свою колишню у кафе и пригадує їх зустрічі.

У “Jenny Robertson Your Friend Is Not Coming” детально описано вечір, у який, як очікувалося, мало відбутися, але не відбулося щось інтимне.

У оповіданні “Text for the day” Меліса, подорожуючи світом, перечитує книги та викидає у світ сторінки, щоб вони повернулися назад, до природи: “There are poems in gutters and drains, under the rails laid for trains, pages of novels on the pavement, in the supermarkets, stuck to people’s feet or the wheels of their bikes or cars; there are poems in the desert. Somewhere where there are no houses, no people, only sky. wind, a wide-open world, a poem about a dormant grass-covered volcano lies held down half-buried in sand, bleaching in the light and heat like the skull of a bird» [120, p. 29 – 30]”. Жінка, відчужена від життя, розриває свої книги на частини; і тим самим надає їм сенсу знову, коли незнайомці ловлять ці шматочки і розглядають таємницю їх незавершеності. Це збігається з уявленнями Д. МакАдамса про ідентифікацію, яку він уявляв, як велику історію, автобіографічний проект та особистий міф [95], який можна уявити як роман, що можна побачити і прочитати.

Історія “To the cinema” – єдина у збірці, яку поділено на чотири окремі частини, які авторка вирішує не називати, а просто пронумерувати: “I”, “II”, “III”, “IV”. В ній дівчина, що працює в кінотеатрі «Недільний ранок» розповідає про свої улюблені фільми, про втрату віри та невдалі стосунки зі своїм хлопцем Джеффом. Оповідання ніби розділено на шматки, і читач може сам домислити пропущене. Історія підіймає проблеми домашнього насильства, але вони тонко завуальовані. Головна героїня здається нещасною у своїх стосунках і, здається, знаходиться під тиском свого партнера Джеффа. Вона щоденно працює у сфері маркетингу, але працює і в кінотеатрі по неділях, що Джефф вважає вульгарним. Задушливий ефект її стосунків, роботи та життя, за винятком блаженства,

яке вона відчуває в кінотеатрі, де вона мріє, щоб вона залишилася цілий день, не отримуючи зарплати, дуже яскраво описані усього кількома словами.

В оповіданні “College” після смерті Джилліан її молодша сестра Алекс з батьками їдуть до Кембриджського коледжу, де вона навчалася, щоб вшанувати її пам’ять. Потім її сім’я планує провести день у Кенті, але Алекс замість цього їде на вантажівці до Брайтона.

Історія “Scary” розповідає про те, як Лінда подорожує зі своїм хлопцем Томом, і збирається переночувати у своєї колишньої подруги Зої та її нового хлопця Річарда. Вдома у друзів вони раптово вони виявляють страшну одержимість Річарда актором Рівером Феніксом, відомим своєю активною громадянською позицією.

У “The world with love” дівчина зустрічає давню шкільну подругу і вони разом згадують згадує, як їх вчитель французької мови «з’їхав з глузду».

Варто звернути увагу на перше оповідання збірки “Free Love and Other Stories”. Під час подорожі за кордон в Амстердам молода дівчина отримує можливість нарешті дослідити до цього моменту мало відомий для неї самої аспект її особистості – сексуальну орієнтацію. Читач дізнається про гендерну ідентичність оповідачки не відразу. Лише в ході розгортання наративу, через складання окремих подій та деталей в одну картину формується уявлення про її гендер. Вперше читач отримує підказку в ситуації, де оповідачка розглядає візитівки секс-працівниць. Одна з них видається їй цікавою: “I saw one at the bottom in tiny writing and several languages, Dutch, French, German, English and something eastern, and the English line said Love for men also women, Suzi 3rd floor. The also was underlined” [120, p. 3]. Далі в ході оповідання контекст підтверджує здогадку читача, роблячи акцент на тому, що в Амстердамі, де перебуває

оповідачка, вона може бути відкритою у своїх стосунках з Джекі: “we were kissing in the middle of Amsterdam and nobody even noticing” [120, p. 7]. але після повернення додому вона навіть не в змозі потриматись за руки з подругою: “But then, what people think is sordid is relative after all; the person who saw us holding hands between our seats at the theatre one night thought it sordid enough to tell our mothers about us in anonymous letters” [120, p. 9]. У цю епоху суспільство було ворожим до тих, хто не відповідав соціальним нормам. Це зрозуміло з уривку, коли оповідачка і Джекі просто тримаються за руки і їх негайно викривають. Людина, яка бачить, як вони тримають одна одну за руку, навіть не здатна особисто розповісти про це матерям дівчат – їй соромно бути хоча б свідком ситуації, вона воліє залишатися невпізнаною.

Збірка “Free Love and Other Stories” була видана у 1900-х рр., у час, коли у Шотландії гомосексуальність вже була декриміналізованою, однак стигма все ще була глибоко укорінена в суспільстві. У текстах Сміт амбівалентність гендерної ідентичності оповідача уможливорює гру із сексуальністю персонажів. Таку авторську стратегію можна трактувати, виходячи з ідеологічного контексту, в якому був написаний текст. З іншого боку, така стратегія є прикладом типово постмодерністської гри з читачем. Вказівки на сексуальні уподобання персонажів часто імпліцитні. Терміни «геї» або «лесбійки» ніколи не використовуються в тексті, а гендерна ідентичність наратора просто мається на увазі. Про одностатеве кохання А. Сміт часто пише натяками, і читач змушений сумніватися в будь-яких припущеннях, які він зробив: “I’d have these thoughts for years and they were getting harder and harder to keep silent about. I didn’t really have a choice” [120, p. 5]. Прочитання оповідань, які стосуються конкретно гетеросексуальних стосунків (наприклад, “Scary”), такою амбівалентністю не характеризується.

Оповідання у збірці “Free Love and Other Stories” навчають близькості з тим, що читачі до кінця можуть не розуміти. Сміт з’єднує частини збірки за допомогою мережі формальних прийомів і закликає скласти історії усіх персонажів у цілісне ціле. Ставлення читача змінюється від споживчого бажання миттєвого задоволення до бажання залученого пошуку та нарешті усвідомлення того, що цікавість ніколи не буде задоволена повністю. Це прийняття не приносить плутанини, а швидше задоволення, яке, можливо, більше, ніж читання майстерно складених історій з певною кінцівкою. Видання наступних збірок, назва яких там само закінчується “...and Other Stories” показує, що історія ніколи не закінчується – відкривається простір книги, щоб ввести героїв у наше життя, їх можливі історії.

2.3. Питання нарації для висвітлення проблем гендерної ідентичності у збірці “Free Love and Other Stories” А.Сміт

В якості літературного наративу, що містить багато гендерних наративів проаналізуємо збірку оповідань “Free Love and Other Stories” А. Сміт. Ця збірка відповідає думці Л. Хатчеон про текстову форму, що існує у відношенні до «реального життя» та читацьких ідентичностей і варіантів: «Дослідження репрезентації стає не дослідженням міметичного дзеркального відображення або суб’єктивною проекцією, а дослідженням способу структурування наративів та образів того, як ми бачимо себе і як будуємо свої уявлення про себе» [79, р. 7]. Сміт твердо заявляє у своєму інтерв’ю: «Історії можуть змінити життя, якщо ми не будемо обережні. <... > . Розповідайте правильні історії, і ми живемо краще» [68].

Мабуть, однією із найяскравіших рис оповідань Сміт, і тією, на якій вона сама найчастіше наголошує, є їх багатоголосність, яку вона називає

«мультилогом». Вона говорить про бажання розповісти історію кількома різними голосами, які її продукують або переказують. Для неї немає історії без голосу, немає голосу без розповіді, і «жодної історії, яка б не передбачала ще одну поруч, або за нею, або перед нею – завжди є інша історія» [61]. На думку А. Сміт, роман має передусім соціальну форму, в той час як коротке оповідання – роман, який, я думаю, багато в чому більш соціально відображає форму, ніж форма мистецтва, «яка насправді дає нам змогу побачити, як і де ми живемо і з ким живемо, і структури, в яких ми живемо» [61]. З точки зору письменниці – це різні голоси. Створюючи твір, демократичний автор ніби то запрошує читача «взяти в ньому участь» [61]. Мабуть саме тому Алі Сміт залишає великі прогалини у своїй розповіді. Проміжки, які можна заповнити практично будь-чим. Вона, як правило, робить це точно. Авторка розриває оповідання на шматочки, і читач до самого кінця залишається у напрузі.

А. Сміт, як вже було вище зазначено, майстерно застосовує наративні стратегії короткоповідної форми, включає експерименти з оповідною перспективою, зміни лінійного сюжету (фрагментарна та змінена хронологія, уникнення завершення чи закінчення, напруга / таємничість), акцент на виборі слова (яскрава деталь, значне повторення, гра на мові) та самореференційність. Розглянемо окремі оповідання збірки, які є особливо цікавими в плані наративного конструювання гендерної ідентичності. При аналізі оповідань збірки “Free Love and Other Stories” будемо користуватися інструментарієм, який запропонував наратор Жерар Женетт. Для початку розглянемо особливості багатоголосності у нарації. “Free Love”, вступне оповідання у “Free Love and Other Stories”, побудоване навколо серії моментів, в яких два або більше персонажів щось бачать, з чимось знайомляться, перш ніж один із персонажів сформулює свою власну перспективу, змінивши погляд іншого. Так, нараторка,

подорожуючи в Амстердам з подругою Джекі, відвідує повію, у якої на стіні є плакат співака, який, за її словами, їй подобається “because he was a man but he looked like a woman” [120, р. 2]. Оповідачка запам’ятовує це, вважаючи, що “that was a very exciting thing to say, I hadn’t heard anyone say anything direct like that before” [120, р. 2]. Вона протиставляє це власним спогадам, коли вдома в своїй країні побачила в пабі гей-пари і почула, як Джекі каже “something about how disgusting it was, I think I even agreed, I never wanted to disagree with her on anything” [120, р. 3]. Висловлення різної точки зору на гомосексуальність спонукає змінити стосунки між оповідачем і Джекі. Джекі висловлює свою привабливість до оповідачки, виявляючи неоднозначність у розмові, коли вони обидва дивляться на зображення: “Her leg was pressing firmly into my leg. Do you like this? She asked, looking at the picture, and I said I did” [120, р. 6-7]. Коли вони обидві лежать на спині, дивлячись на небо, оповідачка повідомляє Джекі “all the things I’d felt for years now, and she looked at me woundedly, as if I’d slapped her, and told me she felt exactly the same” [120, р. 7]. На кінець оповідання нараторка досягла певної незалежності від інтерпретацій інших, визнавши відносність точки зору. Вона описує перший раз, коли вона займалася коханням з Джекі “one of the most exciting things I have ever done in my life, though Jackie always called it our sordid first experience” [120, р. 8]. Вона пригадує, як бачила, що Джекі цілувалась з хлопцем і думала, що “remarkably more sordid <...> But then, what people think is sordid is relative after all; the person who saw us holding hands between our seats at the theatre one night thought it sordid enough to tell our mothers about in anonymous letters” [120, р. 9]. Інтерпретація змінює свідомість. Нараторка описує спостереження «я думаю» або «я думала» протягом усього оповідання, і описує, що “a story ready in my head in case I wanted to get away” [120, р. 2] в один момент.

У “Free Love” фокалізатором виступає гетеродієгетичний наратор, гендерну ідентичність якого встановити відразу неможливо, оскільки прямих вказівок у тексті немає. До того ж, такий статус оповідача забезпечує неоднозначність інтерпретації його гендеру. Втім у ході розгортання наративу з його численними аналепсисами читач отримує ключі до розгадки. Досить часто гендерна ідентичність персонажів тут прояснюється імпліцитно і контекстуально. Тобто той факт, що оповідачем є жінка, не вербалізується, а досліджується в процесі читання і відкривається у ситуаціях романтичних гомосексуальних стосунків. Між іншим, гомосексуальний їх статус теж стає явним не відразу, а опосередковано – через додавання деталей про можливий суспільний їх осуд. Таку стратегію А. Сміт застосовує і в багатьох інших оповіданнях. Наприклад, у “A Quick One” читач дізнається про гендер наратора майже наприкінці тексту в майже аналогічній ситуації: “it’s just the moment before your arms come up and round and mine drop helpless by my side and your mouth is on mine for the first time ever there on the pavement right in the middle of people passing and staring and people driving with their heads turning in their car windows to look as they pass” [120, p. 406]. Завдяки цій стратегії прояснюється ідентичність наратора і в “The Touching of Wood”: “Last night I was sitting reading on the balcony and you came and leaned right over, you looked carefully below and to the right and the left, you said, I’m just checking that we’re not going to traumatise any little children or ordinary families from Newcastle, and you leaned against the shutter and put your arms round my neck and with your tongue you pushed an olive into my mouth, it was warm, I ate it” [120, p. 725 - 726].

В оповіданні “The World with Love” гендерна ідентичність відкривається дещо інакше. Перша частина оповіді ведеться від особи гомодієгетичного наратора, який зустрівся зі шкільною подругою. В ході

бесіди оповідач і персонаж згадують численні історії з минулого. Власне одна із таких історій стає ключовою для усвідомлення ідентичності наратора. Отже, спочатку читач сприймає історію з перспективи гомодієгетичного наратора. Через аналепсис в сюжет включаються однокласники оповідачки та її подруги Сем. Зокрема цікавою видається фігура Лори Уотт – дівчинки, між якою і Сем була взаємна симпатія, і тої, яка виявляється врешті тією ж особою, що і наратор. Тобто спочатку наратор-доросла жінка і вона ж дитина розтотожнюються і таким чином створюється враження гетеродієгетичності оповідної інстанції.

Оповідання “To the cinema” є дещо довшим, ніж ті, що йому передують. Як вже зазначалося, воно розділене на чотири частини:

- 1) оповідь у першій частині ведеться від особи спостерігача, який добре знає кіно;
- 2) фокалізатором і оповідачем другої частини виступає дівчина, яка працює в кінотеатрі по неділях, а саме контролює наявність квитків у глядачів,
- 3) оповідь третьої частини ведеться глядачем або глядачкою кінопоказів, що закоханий(-а) в дівчину із другої частини.
- 4) історія у четвертій частині оповідається невідомо ким, можна припустити, що тією ж особою, яка оповідає першу частину.

Отже, гедерна ідентичність окремих персонажів залишається для читачів нерозгаданою, або, мабуть, доцільніше назвати її відкритою. Адже поліфонія голосів і множинність перспектив однієї і тієї ж ситуації створює можливість інтерпретацій. Тобто сконструювати ідентичність вже згаданих персонажів можна по-різному при кожному наступному прочитанні, сплітаючи голоси в щоразу в нову історію.

Дж. Брейтбах звертає увагу на те, що мова у роботах А. Сміт є «конституційною силою, а не прозорим середовищем, у створенні та формуванні сучасних реалій та ідентичностей» [45, р. 115].

Отже, вище було розглянуто, у який спосіб нарратив може конструювати гендерну ідентичність у тексті. Вона встановлюється в ході інтерпретацій взаємодії персонажа з навколишнім світом. Можемо зробити висновок, що корелятом нарративного конструювання гендерної ідентичності в тексті є перформативність в *об'єктивній* реальності.

2.4 Проблеми деконструкції гендерних ідентичностей у збірці

“Free Love and Other Stories” А.Сміт

В оповіданнях “Free Love and Other Stories” йдеться, насамперед, про спорідненість, співпереживання та самовідкриття. Але якщо з упевненістю можна сказати про перші два поняття, то є деякі сумніви про «самовідкриття», адже з доробку Сміт становиться зрозумілим, що вона не згодна, що «Я» існує само по собі, у відриві від «інших». Збірка “Free Love and Other Stories” сповнена дихотоміями та бінарними опозиціями, що давно закріпились у нашому мисленні: «предмет / об'єкт», «форма / зміст», «реальність / вигадка», «всередині / зовні». Сміт розкриває ці бінарні категорії як штучні та проблемні. Вона уводить більш інтегровані поняття, які сполучають, а не розділяють, краще передають сутність речей: «між предметність», «реальність». Окремо і разом, як частина цілого, оповідання Сміт з'єднують бінарні опозиції та будують модель різноманітного світу, яким керує принцип пов'язаності всіх речей.

Французький філософ Ж. Деріда, автор методу «деконструкція» як способу прочитання тексту, що полягає у пошуку прихованих суперечностей з метою виявлення неоднозначності трактування, у своїй

праці «Послання» [57] наводить приклад застосування такого методу. Серія поштових листівок Дерріда, в якій він проблематизує порядок та послідовність надсилання повідомлень та зв'язок між адресатом та адресатом, дозволяє читати його листування різними способами. У першому рядку вступного допису від 7 вересня 1979 р. він пропонує: «ви можете прочитати ці послання як передмову до книги, яку я не написав» [57, р. 3], а дещо пізніше він пише: «ви можете розглянути їх, якщо хочете, як залишки нещодавно знищеної кореспонденції» [57, р. 3]. Крім того, під час обговорення листів Платона та наукових дискусій, що їх оточують, він вигукує: «як би не можна було робити вигляд, що він пише вигадані листи з кількома авторами та адресатами! І навіть самому писати собі [57, р. 84]. Протягом публікації цих листівок, Дерріда розмірковує над ними і ускладнює листування «сам собі».

Отже, ми можемо, як пише Мартін МакКіллан у своєму нарисі «Інформаційна теорія» [102], читати «Послання» Дерріда як тип «коротко оповідання» [102, р. 140] або вигаданого самодослідження. Однак у цьому параграфі ми звернемо увагу на зворотній зв'язок між листівками та художньою літературою, при цьому деконструюючи частини збірки Алі Сміт як оповідання, що створюють низку поштових ефектів. Ці поштові ефекти створюються завдяки багаторазовому використанню займенника другої особи у всіх її оповіданнях та тому, що історії Сміт є високорефлексивними, вони часто зосереджуються, зокрема, на стислій, складній оповіді, що відбувається у короткий проміжок часу.

У збірках Сміт багато оповідань адресуються тому, кого наратори називають *you* («ти»). Ця форма звернення може розглядатися як характеристика більшої частини її коротких оповідань. Ці *you*, «другі особи» іноді чітко ідентифікуються як персонаж в оповіданні, але бувають і випадки, коли адресат залишається невстановленим, неоднозначним,

загадковим. Крім цього сама мова, якою написані тексти, розмиває уявлення про гендер персонажів, оскільки в англійській мові не існує родових закінчень. Адреса оповідачів – символи чи інше – викликається для різних цілей та з різними ефектами.

Наприклад, у оповіданні “A Quick One” зі збірки “Free Love and Other Stories” передбачається, що *I* і *you* можуть спільно розповідати історії: *I* і *you* складають історії разом, по черзі розповідаючи різні історії, і вони також об’єднуються, щоб розповісти одну історію: “You tell me about your recent breakup with your most recent lover, how messy it was. how violent, how you’ve only just escaped unscathed. <...>. I tell you about the last time we ate out together and how I had food poisoning but was too proud to say anything about it. You say so that’s where you kept going and we laugh. You tell me about your mountaineering holiday in Nepal where some of the people on it got really sick with fevers and delusions because they drank the water. I have one photo left to take so against my better judgement I find myself taking one of you catching you by surprise” [120]. Ці два підходи тим самим показують, яким чином оповідання може – а часто так дійсно і відбувається – передбачати буквальний діалог між людьми.

У “The Unthinkable Happens to People Every Day” зі збірки “Free Love and Other Stories”, *you* потрібний як адресат, якому оповідач може розповісти свою історію. Як видно з цих двох оповідань, *you*, адресат, розглядається як важлива частина процесу розповіді: існує взаємний, якщо не симетричний зв’язок між *I*, що розповідає історію, і *you*, що слухає, сприймає, до кого звертаються. Адресат бере участь безпосередньо чи іншим чином і далеко не просто пасивний приймач.

Потреба в такому співвідношенні між оповідачем і слухачем виявляється особливо очевидною в оповіданні “Cold Iron” зі збірки “Free Love and Other Stories”, коли оповідачка звертається до відсутньої людини,

щоб розповісти їй історію. Вона починає свою розповідь, запитуючи: “what can I tell you?” [120, р. 77]. Це вступне запитання питає про можливість, дозвіл і, дещо менш очевидно, конкретні вимоги, до людини, до якої оповідчака звертається: що адресат дозволяє сказати? Що він чи вона хоче почути? Крім того, саму історію можна лише розповісти – вона з’являється, виникає – через звернення до вас, оскільки оповідач перериває її розповідь протягом усього викладу, наприклад, “I’m telling you” [120, р. 78] і “what was I telling you” [120, р. 79]. Отже, адресат є основоположною частиною розповіді цієї історії і необхідний для діалогічного, діалектичного взаємозв’язку розповіді та створення. Більше того, постійне посилення оповідача на процес розповіді (через виклик її адресата) зміщує послідовність ланцюга «адресант-адресація-адресат».

Тому адресат виходить перед розповіддю – або принаймні поряд з або з розповіддю. Таке переупорядкування розповідної послідовності також присутнє у “College” зі збірки “Free Love and Other Stories”: “What do I do Alex was saying, her face pressed into a pillow, what do I do if he wants to? I don’t know how. What do I have to do?” [120]. Тут запити стають химерними, саморефлексивними, складними. Тому в обох оповіданнях “Cold Iron” і “College”, історії – навіть якщо вони лише риторичні – розпочаті і слухачем, і оповідачем, і, як пише Дерріда в «Посланні», створюють та приводять у рух локально-оповідальну ситуацію, про яку можна сказати: «Заздалегідь ви упереджені, ви перекручуєте все, що я кажу» [57, р. 13]. Ці оповідачі заздалегідь виводять свої сюжети через своїх адресатів і продовжують розповідати через своїх адресатів робити протягом усього розповіді.

У “A Quick One” відсутність слухача подається в дужках, і оповідачка фантастично створює діалог між нею та її уявленим іншим, відриваючись від того, щоб говорити і відповідати на уявну відповідь

іншого: “You tell me about <...>. I tell you about <...>. You say <...>. I have <...>” [120].

Ці уявлені, створені відповіді, відповідь *you* на *I* та його історію, дають змогу вести розповіді, а діалог фантазій формує оповідання. Тому оповідач, як і Дерріда у своєму листуванні, приходять до ідеї «думати як ти» чи «думати через тебе»; принаймні на мить, він частково бачить «реальність, як ти» [57, р. 40] і будує таку реальність – і історію, яку розповідає, і «реальність» самої розповіді – з відсутнім – уявляє *you*, навіть визнаючи фантастичний характер цього сценарію: “You call down to me. What language is it, is it Greek or Turkish? I wonder what it says? you say” [120].

Таким чином, завдяки цій ситуації, *I* створює *you*, процес створення Дерріда аналогічно міститься у «Посланнях» зі своєю фразою, що повторюється “I write you”. У цю фразу Дерріда вкладено більше, ніж просто у американізм для “I write to you”, але він також створює, пише того *you*, до кого звертається.

Неоднозначність і складність *you* в коротких оповіданнях А. Сміт ще більше ускладнюється, оскільки займенник *you* в англійській мові є однаковим як для другої особи однини, так і для другої особи множини: *you* одразу одиничний і дискретний, множинний та колективний.

Окрім того, залишаючи особистість *you* відкритою, оповідач вказує, що *you* є єдиним лише в конкретний момент, в момент звернення; іншим *you* є читач у момент прочитання. Аналогічно оповідачка зазначає, що вона теж «та сама» зараз, в момент звернення до адресата або для читача в момент, коли він читає оповідання. Тож для обох учасників їх позиціонування тимчасово зростає: в момент розповіді та читання існує певна специфіка (яка, однак, може включати декілька конкретних читачів),

але це стосується лише певних моментів написання / розповіді та читання, після і перед якими цих конкретних учасників та їх відносин не існує.

В оповіданнях Сміт відображають поєднання широких політичних інтересів автора з рядом етичних та соціокультурних тем сучасності (наприклад, як у оповіданні “Scary” зі збірки “Free Love and Other Stories” та ін.), це такі проблеми сучасного суспільства, таких як вплив глобалізації, індивідуальної та соціальної відчуженості, екокритики та посткапіталізму, споживацтва, а також нормативної побудови та нав’язування гендеру та сексуальності. Сміт розкриває ці теми з дотепністю та гумором, створюючи багат шарові розповіді, які переплітаються завжди по-новому. Більше того, розгортаючи оповідачів, які явно інтерпетують своїх читачів у її оповіданнях, Сміт безпосередньо залучає їх до свого розповідного процесу виявленням норм та меж, перетворюючи таким чином досвід читання на активний процес побудови смислів.

А. Сміт у жанрі короткого оповідання і відображає, і сприяє зміні погляду читачів на світ і навколишнє середовище: наша потреба в більш свідомому світі потребує нових способів розповіді історій, які, в свою чергу, будуть генерувати відповідь читача, який переглядає свою звичну поведінку. Вигадане оповідання є важливою частиною циклу причин і наслідків, які з часом змінюють світ. Як ми уявляємо світ, таким він з часом і стає. М. Купер стверджує: "Справа не в тому, що письменник просто функціонує в контексті, а в тому, що письменник бере участь у конструюванні цього контексту. Написання є і формується, і формується в постійно мінливих соціальних контекстах» [Цит. за: 134, р. 70]. Як підсумовує Барваші, «Саме тому письменництво є екологічним» [Цит. за: 134, р. 70].

Читачі інтерполуються поза гендерними ознаками. В інтерв'ю, наданому Т. Янг, Сміт чітко заявила, що, як письменник гомосексуальної орієнтації, який пережив «клаустрофобічне почуття, через те, що деякі теми були закриті», вона хоче дозволити своїм читачам «якісь доступ до вільної ідентичності», яка нікого ані не дискримінує, ані обмежує будь-яку можливу форму гендерної та сексуальної ідентифікації. Вона констатує: «Для мене це майже завжди відкрита гендерна ідентифікація у тих сферах, коли використовуються посили 'ти і я'. Моя ідентифікація майже завжди відкрита в тому, що я роблю, і я дуже дбаю про це. Мені завжди цікаво бачити передумови, які спричиняють людей вигадувати різні речі, і це залежить від них. <...>ю Любов і уява не є гендерними речами, хоча гендер очевидно впливає на них» [134, р. 139 – 140]. Іншими словами, кожен повинен мати свободу ідентифікувати (або не ідентифікувати) себе незалежно від власного гендеру, статі та сексуальності.

Розгортання відкриття іншої людини в оповіданнях зі збірки “Free Love and Other Stories” є, таким чином, частиною більшої наративної програми, в якій вона стирає гендерні маркери, щоб пояснити читачам набір попередніх уявлень, які зазвичай супроводжують їх ототожнення з гендерною суб'єктивністю. У цьому сенсі її прийняття займенника другої особи *you* також стає потужним способом залучення читачів до гендерно нейтрального, процесу ідентифікації, що виходить за рамки гендерної та сексуальної ідентичності. Ще одна повторювана і успішна стратегія, прийнята Сміт, – це перенесення особистих займенників як маркерів статі: з моменту першої збірки новел «Вільне кохання» шотландська письменниця грайливо маніпулювала та переривала статичну, фіксовану атрибуцію гендерних займенників як маркерів ідентичності, перетворюючи їх на коливальні та нестабільні означувачі. Таким чином

читачі дезорієнтуються та змушені вибудовувати власну логічну та емоційну реакцію на текст.

Як і у випадку з адресатом, позиція оповідача у багатьох оповіданнях Сміт також далеко не стабільна. Хоча може здатися очевидним, що оповідання у збірці “Free Love and Other Stories” не обов’язково оповідаються, надсилаються та підписуються одним і тим же оповідачем, часто використання гомодієгетичного голосу для оповідачів, які з’являються відразу різними і схожими всередині збірки. Сміт приходиться до таких простих висновків. Ці різні оповідні голоси, часто загадкові, неідентифіковані та анонімні, часто набувають схожих тонів та стилів, і часто мають подібне особисте життя та стосунки. Як і у випадку з оповідачами, існує велика напруженість між сингулярністю та множинністю у багатьох оповіданнях Сміт. Тому, хоча Дерріда зізнається в кінці передмови до «Послань», що «ми можемо бути декількома» [57, р. 6], для гомодієгетичних коротких оповідань Сміт у збірці “Free Love and Other Stories” ми могли б сказати, що «я можу бути декількома», з належним наголосом на можливості, а не актуальності, на неясності, а не визначеності. Внаслідок часто загадкового та анонімного характеру та безлічі оповідачів та адресатів у збірці “Free Love and Other Stories”, читач поміщається у театралізовану гру адресанта та адресанта, невпевнено звертаючись до декількох оповідачів, які можуть з’являтися як подібними, так і різними в той же час.

Любов Сміт до слів та її грайливе використання їх очевидні та відмінні якості у її оповіданнях збірки “Free Love and Other Stories”. Не лише слова – навіть граматичні структури, які вона використовує для того, щоб відкрити приховану правду про те, як бути людям різної ідентичності у світі. Розмовна і письмова мова – це людська річ, а людство – це те, що виявлено в оповіданнях Сміт.

У збірці “Free Love and Other Stories” Сміт іронічно та самосвідомо розбирає дискурсивні стратегії, в яких реальність та ідентичність будуються семантично і при цьому виявляє механізми, які лежать в основі створення сенсу через мову. Зокрема, Сміт деконструює мову, щоб продемонструвати, як у повсякденному використанні виробляються та увічнюються стереотипи. Крім того, вона досліджує потенціал мови висловлювати різні значення, які можуть переробити більш «автентичний» вираз з'єднання індивідуального досвіду та (його) мовного уявлення. Тому в оповіданнях Сміт велика кількість мовних експериментів, які пропонують читачам вийти за межі поверхні означувача, щоб відкрити нову семантику, яка постійно відкрита для переосмислення.

В інтерв'ю, наданому Дж. Л.Джеміган, авторка також наголосила на міцному зв'язку між мовою та побудовою ідентичності: «Мова – це наш спосіб вираження і потенціалу, і спілкування, а також наш спосіб визначати себе, притискати себе та інших <...> більш тісно. <...>. Мова існує. Ми – слова, якими ми користуємось» [81].

У збірці “Free Love and Other Stories” Сміт ставить свій власний ухил на ідею М. Фуко та Ж. Дерріда, що дискурс створює власний об'єкт: ідею, яка виявилася важливою для придушення підходів до гендеру та сексуальності. Пригадаємо, що М. Фуко і Ж. Дерріда стверджували, що знання створює власні об'єкти і що для проведення критичного дослідження потрібен рефлексивний підхід до виробництва знань. Як стверджував Фуко, мова має силу не лише називати та описувати речі, але й створювати їх, хоча ця здатність часто залишається прихованою: «Дискурси (практики) систематично формують об'єкти, про які вони говорять» [67, р. 54]. Дискурси тоді не стосуються об'єктів та не ідентифікують їх, але вони складають їх; роблячи це, вони приховують власний винахід. Обговорюючи роботи французького філософа, Дж.

Батлер говорить про химерність як про «викриття, що порушує репресивну поверхню мови» [49, р. 176], що розкриває приховану динаміку потужності на роботі за лаштунками.

На думку А. Сміт, перегляд експресивного потенціалу мови означає також звільнення тих суб'єктивностей, які історично були маргіналізовані домінуючими, нормативними дискурсами. У цьому сенсі вона переймає чудову мову; під мовою квірів як представників однієї з гендерних ідентичностей (або усіх гендерних ідентичностей разом) вона розуміє мову, яка порушує як нормальність, так і процес порушення нормальності мови. Більшість її оповідачів та персонажів – це не тільки граничні голоси, що вимагають бути почутими, але вони також мають на меті переосмислити динаміку потужності, яка не дає їм висловлюватися. З цією метою Сміт часто використовує декілька оповідачів, голоси яких переплітаються, щоб створити багаточарові наративи, які говорять про реалії та ідентичності, які не піддаються однозначному уявленню. Роблячи це, Сміт намагається впіймати нестабільність сучасних суб'єктивностей та реальностей.

Верогідно, А. Сміт зацікавлена у тому, щоб показати артефакти та механізми, завдяки яким певна гендерна та сексуальна ідентичність мовно та семантично стигматизувалася та замовчувалася. Тому вона спрямована на демонтаж та оскарження «граматики, якій надано гендерну ознаку» [49], шляхом переосмислення самих припущень, на яких вона заснована.

У тексті “Free Love and Other Stories” Сміт вплітає в свою розповідь постструктуралістичну критику та постмодерністську гру з гендерними бінарними опозиціями.

Всі ці фігури в її оповіданнях зображені так, щоб спонукати читачів досліджувати дивну дискурсивну конструкцію сучасної сексуальної та гендерної ідентичності. Її розуміння квірів перегукується з визначенням

Є. Косовської як «відкритої сітки можливостей, прогалин, перекриттів, дисонансів і резонансів, прогалин і надмірностей сенсу, коли складові елементи чогось гендеру, чиєїсь сексуальності не створюються або не можуть бути монологічно позначеними» [88].

На думку М. Уорнер, ця трансформативна плинність допомагає деконструювати «нормативні моделі єдиного» [133]. У той же час Сміт залучає читачів до тонкого процесу деконструкції гетеронормативних, сексистських та гомофобних передумов. У цьому деконструктивному процесі мова має вирішальне значення: Сміт здійснює свій проект переосмислення лінгвістичних та семантичних бінарних даних. Таким чином. Сміт переосмислює традиційні нормативні гендерні та сексуальні забобони, ставлячи під сумнів соціальні та мовні норми, а також інтерпелюючи складні питання, такі як тимчасовість, розповідь, метафікція та інші літературні норми та конвенції.

Висновки до розділу 2

Героїнями творів А. Сміт є жінки, але теми її творів універсальні: втрачені можливості, стосунки, що не склалися, примари минулого в сьогоденні, невідання і непорозуміння, які ускладнюють буття людей. Отже, фемінізм реалізується у творчості А. Сміт не тільки як суспільний рух, але і як філолофсько-теоретична концепція.

Збірка “Free Love and Other Stories” Алі Сміт була проаналізована в якості літературного наративу, що містить багато гендерних наративів. Збірка відкриває історії про не сказане, несподіване, що часто розкриває «іншу» сторону людського існування. Орієнтована, з першого боку, на, мабуть, звичайні події, вона відкриває великі проблеми, які переслідують постмодерність: небездоганна людська мова, розмиті межі між реальним та уявленим світами, нелінійність часу, нестабільність ідентичності. Наратив у “Free Love and Other Stories” є ще одним свідченням актуальності і «затребуваності» самої проблеми гендерної ідентичності, безперечно, дуже складної, оскільки гендерна референція зачіпає не тільки соціальну категорію, але і зворушливе усвідомлення свого «Я», культурно обумовлену і сконструйовану суб’єктну ідентичність людини – чоловіка і жінки.

Алі Сміт використовує тематичні зіткнення між мовою та тілесністю як основу для вивчення понять гендерної ідентичності. Вона зображує гендер і сексуальність як нестабільні концепції і визначає місце лесбійського кохання в контексті суспільства, яке все ще значною мірою обмежене ідеєю статевих протилежностей. В основі її прози лежать глибокі і фундаментальні почуття «іншої» любові. Наголошуючи на цьому, вона критикує уявлення про те, що статеві та гендерні ідентичності

фіксуються як незмінні, переступаючи їх, виходячи за межі основного суспільства до величезної відкритості вільної любові.

ВИСНОВКИ

Гендерна ідентичність є штучним конструктом, різновидом соціальної ідентичності, при визначенні якої ми спираємося на точку зору Е. Еріксона, який розумів її як інтеграцію усіх значущих життєвих подій людини. Відповідно фемінність і маскуліність – основні форми гендерної самосвідомості, що реалізуються в певному гендерному типі і сприяють формуванню гендерної ідеології, реалізуючи її в різних видах соціальної поведінки. Наявність гендерної ідентичності відображено у феміністській художній літературі.

З позицій літературознавства, наративна ідентичність – це особливий вид історії – історія про те, як людина стає людиною, якою вона стає. Ми погоджуємося з точкою зору Д. МакАдамса, що збірка коротких оповідань одного автора є моделлю структури наративної ідентичності.

Героїнями творів А. Сміт є переважно жінки, але теми її творів універсальні: втрачені можливості, стосунки, що не склалися, примари минулого в сьогоденні, невідання і непорозуміння, які ускладнюють буття людей. Отже, фемінізм реалізується у творчості А. Сміт не тільки як суспільний рух, але і як філолофсько-теоретична концепція.

Збірка “Free Love and Other Stories” Алі Сміт була проаналізована в якості літературного наративу, що містить багато гендерних наративів. Збірка відкриває грайливо викликаючі історії про не сказане, несподіване, що часто розкриває «іншу» сторону людського існування. Орієнтована, з одного боку, на, мабуть, звичайні події, вона відкриває великі проблеми, які переслідують постмодерність: небездоганна людська мова, розмиті межі між реальним та уявленим світами, нелінійність часу, нестабільність ідентичності.

Алі Сміт використовує тематичні зіткнення між мовою та тілесністю як основу для вивчення понять гендерної ідентичності. Вона зображує гендер і сексуальність як нестабільні концепції і визначає місце лесбійського кохання в контексті суспільства, яке все ще значною мірою обмежене ідеєю статевих протилежностей. В основі її прози лежать глибокі і фундаментальні почуття «іншої» любові. Наголошуючи на цьому, вона критикує уявлення про те, що статеві та гендерні ідентичності фіксуються як незмінні, переступаючи їх, виходячи за межі основного суспільства до величезної відкритості вільної любові.

RESUME

The question of individual identity that has always been of a special interest for humanity, with each new stage of thought development was complicated and modified. In XX century, in particular due to the refinement of the philosophical hermeneutics, an understanding of the discursiveness of this phenomenon has emerged, and today, inscribed in the context of the postmodern era, it is interpreted by research scholars according to such key concepts as openness, multiplicity, fragmentation and relativism

The problematization of gender identity which is relevant to this day, has become a natural result of changing of social demands in XX century.

Since literature has always been an artistic reflection of the social problems, the analysis of artistic texts seems quite productive in terms of study of trends, phenomena, concepts and attitudes inherent in a particular society.

A collection of stories written by Scottish writer Ali Smith's "Free Love and Other Stories" (1995) with which the author established herself in the realm of British literature at the end of the twentieth century will be analyzed in this work. The collection has received such awards as the Scotland on Sunday / Macallan Prize and Saltire The First Book Award and can be interesting in terms of research, because the stories of it provide an opportunity to analyze the process of constructing gender identity. The relevance of the study is due to insufficient study Ali Smith's creative work in Ukrainian literary criticism, and necessity of more detailed study of gender identity building strategies both on text and discourse levels.

A study of the interpretation of gender identity in the collection of short stories "Free Love and Other Stories" by A. Smith is relevant in historical and literary terms: above all, it concerns the understanding of the role of women in the era of postmodernism, in the means of using the techniques of intertext, in the introduction of heroes in the contemporary context. Actuality is also connected

with the active development of a new category of literary studies – women’s prose, so it is possible to rethink the typology and poetics of women’s prose in gender, to highlight its main outlook and literary components.

At the same time, the issues of gender identity in A. Smith’s collection of short stories “Free Love and Other Stories” have not been the subject of special scientific research in domestic literary studies. This determines the relevance and relevance of the chosen topic of the thesis.

The object of the study is A. Smith’s collection of short stories “Free Love and Other Stories”.

The subject of the study is gender identity issues in A. Smith’s collection of short stories “Free Love and Other Stories”.

The purpose of the study is to investigate theoretically the main issues of gender identity in the sociological, philosophical and literary traditions and to analyze practically the coverage of gender identity problems in A. Smith’s collection of short stories “Free Love and Other Stories”.

The object, the subject and the purpose determined the setting of such **research objectives**:

1. To conceptualize the concepts of “gender” and “gender identity”.
2. To explore gender identity within the four philosophical traditions.
3. To analyze gender discourse in contemporary literary studies.
4. To consider the main areas of analysis of the work of Ali Smith in literary studies.
6. To investigate narration issues to highlight gender identity issues in A. Smith’s “Free Love and Other Stories”.
7. To analyze the possibilities of deconstruction of gender identities in the collection “Free Love and Other Stories” by A. Smith

Research methods. In the process of analysis of artistic texts we used comparative-typological and hermeneutical-interpretation methods of research, as

well as dominant analysis, that is, analysis of works based on the selection of the most significant in the semantic-stylistic terms of the text fragments, narrative analysis.

Scientific novelty of research. A comparative analysis of gender identities in A. Smith's collection of "Free Love and Other Stories" stories has been made for the first time in the domestic literary studies.

The practical significance of the results obtained. The results of the study may form the basis of further scientific studies of the feminist aspects of A. Smith's "Free Love and Other Stories" and may be used in the study of the history of foreign literature of the twentieth century.

Structure of work. The thesis consists of an introduction, two sections, conclusions and a list of sources used.

Keywords: gender, gender identity, short stories, modern women's prose, collection of short stories "Free Love and Other Stories", Ali Smith.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Американська психологічна асоціація. Офіційний сайт. URL: <https://www.apa.org/pi/lgbt/resources/sexualitydefinitions.pdf>
2. Аристотель. О душе / Аристотель // Сочинения. В 4 т. Т. 1 / Аристотель. – М. : Мысль, 1975. – С. 371–448.
3. Аусландер Л. Женские + феминистские + лесбийские-гей + квир исследования = гендерные исследования? // Введение в гендерные исследования. Ч.2: Хрестоматия. – Харьков: ХУГИ, 2001.С.63—92.
4. Батлер Дж. Гендерний клопіт: фемінізм та підрив тожсамості. –Київ: Естic, 2003. 224 с.
5. Бауман З. Индивидуализированное общество / З. Бауман; пер. с англ., под ред. В.Л. Иноземцева. М.: Логос, 2005. 390 с
6. Безугла Л.Р., Бондаренко Є.В., Донець П.М. Дискурс як когнітивнокомунікативний феномен. Харків:Константа, 2005. С. 118—144.
7. Бондаренко А. Українська еліта: патогенез самотності // Слово і час. 1998. № 11. С. 40—48.
8. Бондарчук Я. Актуальність трансгендеру // Гендер та філософія: гендерні студії у філософських науках . Острог: Видавництво Національного університету “Острозька академія”, 2013.С. 18—21.
9. Брандт Г. А. Философская антропология феминизма: природа женщины. М.: Изд-во гуманит. лит-ры, 2007. 240 с.
10. Венедиктова Т. Постсоветский гуманитарий между Россией и Западом // Новое литературное обозрение. 2001. №50.
11. Воронина О.А. Теоретико-методологические основы гендерных исследований // Теория и методология гендерных исследований. М.: МЦГИ, 2001. С.13—106.

12. Габриэлян Н. Фантомные пространства требуют человеческих жертв (о современной женской прозе) // *Общественные науки и современность*. 1993. № 3. С. 177—178.
13. Жданова Д. Биологические, психологические и социально обусловленные факторы формирования расстройств гендерной идентификации // *Инсайт: психологічні виміри суспільства.*, 2019. Вип. 1(16). С. 114—16.
14. Зборовська Н. В. Психолоаналіз і літературознавство. К.: Вища школа, 2003. 414 с.
15. Зборовська Н. В. Перцепція феміністки у західноєвропейському дискурсі та українському письмі // *Слово і час*. 2005. № 2. С. 53—62 .
16. Ильин И. П. Постмодернизм. Словарь терминов. М.: ИНИОН РАН – INTRADA. 2001. 384 с.
17. Мелешко Т. Современная отечественная женская проза: проблемы поэтики в гендерном аспекте: учебное пособие по спецкурсу. Кемерово: Кемеровский гос. ун-т, 2001. 88 с.
18. Овчаренко Н. Романи-антиутопії Маргарет Е. Етвуд // *Слово і час*. 2006. N 2. С.46–53.
19. Овчаренко Н. Ф. Модель ідентичності в канадському літературно–художньому і літературно–критичному контексті. К, 1996. Автореф. 35 с.
20. Овчаренко Н. Ф. Трилогия Роберта Дейвиса. Социальность содержания и ее художественная оценка // *Взаимодействие формы и содержания в реалистическом художественном произведении*. К: Наук. думка, 1988. С. 198—205.
21. Орлова Э.А. Концепции идентичности в социально-научном знании // *Вопросы социальной теории*. 2010. Т. IV. С.89-96

22. Охотникова С. Гендерные исследования в литературоведении: проблемы гендерной поэтики // Гендерные исследования и гендерное образование в высшей школе. Ч. 2. Иваново: ИКИ, 2002. С. 273—279.

23. Ровенская Т. Феномен женщины говорящей. Проблема идентификации женской прозы 80–90-х годов // Российские женщины в XX в. Опыт эпохи. М.: Изд-во гуман. лит., 2000. С. 34—43.

24. Рюткьонен М. Гендер и литература: проблема «женского письма» и «женского чтения» // Филологические науки. 2000. № 3. С. 5—17.

25. Сепир Э. Мужской и женский варианты речи в языке яна // Избранные труды по языкознанию и культурологии. М.: Прогресс, 1993. С. 455—461.

26. Ситуація трансгендерів в Україні. Звіт за результатами дослідження. URL:

<http://insight-ukraine.org/wp-content/uploads/2014/10/%D0%94%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf>

27. Тимошенко Г. Д. Искусство коллажа Полин Бути в романе Али Смит «Autumn» // Практики и интерпретации: журнал филологических, образовательных и культурных исследований. 2017. Т. 2, №. 3. С. 191—203.

28. Тимошенко Г. Д. Экфрасис в романе Али Смит «How to Be Both» (2014) // Практики и интерпретации: журнал филологических, образовательных и культурных исследований. 2016. Т. 1, №. 1. С. 69—84.

29. Уилер Г. Гештальттерапия постмодерна: за пределами индивидуализма. М.: Смысл, 2011. 464 с.

30. Філоненко С. О. Концепція особистості жінки в українській жіночій прозі 90-х років XX століття. К., Ніжин: Аспект-Поліграф. 2006. 156 с.

31. Червінська Т. Поняття (гетеро)нормативності у квір-теорії // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2017 №2 (33) Соціологічні науки. С. 97—105.
32. Чукуров А. Ю. Приложение международного научного журнала «Вестник психофизиологии». 2018. № 2. С. 29 – 32.
33. Чукуров А.Ю. Гендерная идентичность в контексте феминистской критики и квір- теории. // Вестник психофизиологии. Журнал. 2016, №3. С. 23—29
34. Шалиганова А. С. Щодо правової природи та змісту права на гендерну ідентичність // Право і Безпека. 2011. № 3. С. 274—279
35. Шорэ Э. Судьба трех поколений, или От очарования к разочарованию (по произведениям А. Коллонтай и Л. Петрушевской) // Преображение. Русский феминистский журнал. 1997. № 5. С. 54—61.
36. Alea, N. (2018). Does the life story interview make us make sense? Spontaneous and cued redemption and contamination in life story scenes. *Imagination, Cognition, and Personality*. 37(3). P. 357.
37. Ali Smith. Literature. URL: <https://literature.britishcouncil.org/Writer/ali-smith>.
38. Ballou, A. (2015). 7 tired phrases that marginalize trans people—and what to use instead. URL: <http://everydayfeminism.com/2015/02/phrases-marginalizetrans-people/>.
39. Barwashi, A. (2001) “The Ecology of Genre,” in C.R. Weisser & S.I. Dobrin (eds.) *Ecocomposition: Theoretical and Pedagogical Approaches* (Albany: State University of New York Press).
40. Baxter Magolda, M. B. (2004). Evolution of a constructivist conceptualization of epistemological reflection. *Educational Psychologist*, 39, 31–42.

41. Belenky, M., Clinchy, B., Goldberger, N., & Tarule, J. (1986). *Women's ways of knowing: The development of self, voice, and mind*. New York: Basic Books.
42. Belsey Catherine , *Desire: Love Stories in Western Culture* (Oxford: Blackwell, 1994)
43. Bilodeau, B. L., & Renn, K. A. (2005). Analysis of LGBT identity development models and implications for practice. In R. L. Sanlo (Ed.), *New Directions for Student Services: No. 111. Gender identity and sexual orientation: Research, policy, and personal perspectives* (pp. 25–39). San Francisco, CA: Jossey-Bass
44. Bluck, S., & Alea, N. (2011). Crafting the TALE: Construction of a measure to assess the functions of autobiographical remembering. *Memory*, 19, 470–486.
45. Breitbach J. *Analog Fictions for the Digital Age*. URL: <https://www.cambridge.org/core/books/analog-fictions-for-the-digital-age/domestic-realism-ali-smith-the-accidental-2005/E4EEFCAE5A97419EE159CBBD246896FD>
46. Brewer, W. F., & Lichtenstein, E. H. (1982). Stories are to entertain: A structural-affect theory of stories. *Journal of Pragmatics*, 6, 473–486.
47. Bruner, J. S. (1986). *Actual minds, possible worlds*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
48. Buell, L. (2005) *The Future of Enviornmental Criticism: Environmental Crisis and Literary Imagination* (Malden, MA: Blackwell).
49. Butler J. *Bodies that matter*. URL: <https://eng5010.pbworks.com/f/ButlerBodiesThatMatterEx.pdf>
50. Catalano, C., & Shlasko, D. (2010). Transgender oppression: Introduction. In M. Adams, W. J. Blumenfeld, C. R. Castaneda, H. W. Hackman,

M. L. Peters, & X. Zúñiga (Eds.), *Readings for diversity and social justice* (2nd ed., pp. 423–429). New York: Routledge

51. Chauncey, George. *A Gay World, Vibrant and Forgotten*. URL: <http://www.nytimes.com/1994/06/26/opinion/k-gay-world-vibrant-and-forgotten.html>.

52. Coles, R. (1989). *The call of stories: Teaching and the moral imagination*. Boston, MA: Houghton-Mifflin

53. Daits Γ. *Multy-Girl Culture: An Ethnography of Doing Identity*. – Amsterdam University Press, 2008. – 298 p.

54. Dennis, J. (2015). Think you've got "trans" down, but still feel confused about "non-binary?" Here's the 101 you've been looking for. URL: <http://everydayfeminism.com/2015/06/non-binary-101/>

55. Denton, J. M. (2014). *Living beyond identity: Gay college men living with HIV*. (Electronic Thesis or Dissertation) . URL: <https://etd.ohiolink.edu/>

56. Denzin, N., & Lincoln, Y. (2000). Paradigmatic controversies, contradictions, and emerging confluences. In N. Denzin & Y. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 163–189). Thousand Oaks, CA: Sage

57. Derrida. *Envois // The Post Card: From Socrates to Freud and Beyond*. 1987.

58. Doan L. *Jeanette Winterson's Sexing the Postmodern // The Lesbian Postmodern*, ed. L. Doan, New York, pp. 137-55.

59. Doloughan F. *Bottling the Imagination: Writing as Metamorphosis in Ali Smith's Girl Meets Boy // New Writing: The International Journal for the Practice and Theory of Creative Writing* 7.3 (2010): 241–51.

60. Dunlop, W. (2018). *The Narrative Identity Structure Model (NISM)*. *Imagination, Cognition, and Personality*. 37(3).

61. *Encompass Culture* (2007) Interview with Ali Smith, www.encompassculture.com/readersinresidence/authors/alismith, accessed June 2011.

62. Erikson, E. H. (1958). *Young man Luther: A study in psychoanalysis and history*. New York, NY: Norton
63. Erikson, E. H. (1959). *Identity and the life cycle: Selected papers*. *Psychological Issues*, 1, 5–165.
64. Erikson, E. H. (1963). *Childhood and society* (2nd ed.). New York, NY: Norton.
65. Eshelman R. Checking out of the epoch: Performatism in Olga Tokarczuk’s *The Hotel Capital* vs Late Postmodernism in Ali Smith’s *Hotel World* // *Performatism, or The End of Postmodernism*, R. Eshelman, Aurora, 2008, pp. 39-53
66. Facebook sex changes: which one of 50 genders are you?. *The Daily Telegraph*. February 14, 2014.
67. Foucault. Michel. *The archaeology of knowledge*. URL: <https://www.worldcat.org/title/archaeology-of-knowledge/oclc/511209>
68. France, L. (2005) “Life Stories,” Interview with Ali Smith. URL: <http://www.guardian.co.uk/books/2005/may/22/fiction.bookerprize2005>.
69. Freeman, M. (2011). *The space of selfhood: Culture, narrative, identity*. In S. R. Kirschner (Ed.) *The sociocultural turn in psychology: The contextual emergence of mind and self* (pp. 137–158). New York, NY: Columbia University Press.
70. Friedan B. *The Feminine Mystique*. – New York and Tondon: Norton and Company, 2001. – 592 p.
71. Gifford, Douglas and Dorothy McMillan (eds). 1997. *A History of Scottish Women’s Writing*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
72. Gilbert, M. A. (2009). Defeating bigenderism: Changing gender assumptions in the twenty-first century. *Hypatia*, 24(3), 93–112.
73. Gilligan, C. (1993). *In a different voice: Psychological theory and women’s development* (2nd ed.). Cambridge, MA: Harvard University Press.

74. Grysman, A., & Mansfield, C. D. (2018). What do we have when we have a narrative? *Imagination, Cognition and Personality* 37(3)
75. Halperin, D. (1995) *Saint Foucault: Towards a Gay Hagiography*. Oxford: Oxford University Press.
76. Hammack, P. L. (2008). Narrative and the cultural psychology of identity. *Personality and Social Psychology Review*, 12, 222–247.
77. Herek G. M. Violence against Lesbians and Gay Men. URL: http://psc.dss.ucdavis.edu/faculty_sites/rainbowAitml/spssi_91_pre.PDF.
78. Hutcheon L. *A Postmodern Problematics // Ethics/ Aesthetics: Post-Modern Positions*, ed. R. Merrill, Washington, pp. 1-10;
79. Hutcheon, L. (1989) *The Politics of Postmodernism* (New York: Routledge).
80. Jagose Annamarie. *Queer Theory: An Introduction*. URL: <https://philpapers.org/rec/JAGQTA>
81. Jernigan, Jessica. “Interview with Ali Smith.”. URL: http://jessicaleejernigan.typepad.com/jessica_lee_jernigan/2004/03/what_to_read_ho.html
82. Jones, S. R., & McEwen, M. K. (2000). A conceptual model of multiple dimensions of identity. *Journal of College Student Development*, 41, 405–414.
83. Jones, S. R., Torres, V., & Arminio, J. (2014). *Negotiating the complexities of qualitative research in higher education: Fundamental elements and issues* (2nd ed.) New York: Routledge
84. Josselson, R. (1987). *Finding herself. Pathways to identity development in women*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
85. Josselson, R. (1996). *Revising herself: The story of women’s identity from college to midlife*. New York: Oxford.

86. Katz, P. A. (1986). Gender identity: Development and consequences. In R. D. Ashmore & F. K. Del Boca (Eds.), *The social psychology of female-male relations: A critical analysis of central concepts* (pp. 21–67). New York: Academic Press
87. Kopytoff J. *Women's Roles and Existential Identities // Beyond the Second Sex. New directions in the anthropology of gender.* – Eds. P.R. Sanday, R.G. Goodenough. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1990. – P. 79-86.
88. Kostkowska J. *Ecocriticism and Women Writers. Environmentalist Poetics of Virginia Woolf, Jeanette Winterson, and Ali Smith.* Palgrave Macmillan, a division of Macmillan Publishers Limited 2013
89. Lehmann-Haupt C. Was Hemingway Gay? There's More to His Story. URL: <http://www.nytimes.com/books/99/07/04/specials/hemingway-genders.html>.
90. Lehmler J. How Are Gay and Heterosexual Relationships Different? URL: <http://www.scienceofrelationships.com/home/2011/3/31/how-are-gay-and-heterosexual-relationships-different.html>.
91. Levin, Stephen M. 'Narrating Reminders: Spectral Presences in Ali Smith's Fictions', in *Ali Smith: Contemporary Critical Perspectives*, ed. Monica Germana and Emily Horton (London: Bloomsbury, 2013)
92. Levy M. Gay Rights Movement. URL: <https://www.britannica.com/topic/gay-rights-movement>.
93. Mar, R. A., & Oatley, K. (2008). The function of fiction is the abstraction and simulation of social experience. *Perspectives on Psychological Science*, 3, 173–192.
94. McAdams, D. P. (1985). *Power, intimacy, and the life story: Personological inquiries into identity.* Homewood, IL: Dorsey Press

95. McAdams, D. P. (1990). Unity and purpose in human lives: The emergence of identity as a life story. In A. I. Rabin, R. A. Zucker, R. A. Emmons & S. Frank (Eds.), *Studying persons and lives* (pp. 148–200). New York, NY: Springer.
96. McAdams, D. P. (2013). The psychological self as actor, agent, and author. *Perspectives on Psychological Science*, 8, 272–295.
97. McAdams, D. P. (2015). *The art and science of personality development*. New York, NY: Guilford Press.
98. McAdams, D. P. (2018). Narrative Identity: What Is It? What Does It Do? How Do You Measure It? *Imagination, Cognition and Personality*. 37(3). P. 359 – 371.
99. McConnell, A. R. (2011). The multiple self-aspects framework: Self-concept representation and its implications. *Personality and Social Psychology Review*, 15, 3–27
100. McLean, K. C., & Syed, M. (2015). Personal, master, and alternative narratives: An integrative framework for understanding identity development in context. *Human Development*, 58, 318–349
101. McLean, K. C., Pasupathi, M., & Pals, J. L. (2007). Selves creating stories creating selves: A process model of self-development. *Personality and Social Psychology Review*, 11, 262–278.
102. McQuillan Martin Information Theory. 1999.
103. Morton, T. (2010b) *The Ecological Thought* (Cambridge, MA: Harvard University Press).
104. Nicolazzo, Z. (2015). “Just go in looking good”: The resilience, resistance, and kinshipbuilding of trans* college students.(Doctoral dissertation, Miami University) . URL: <https://etd.ohiolink.edu/>

105. Pasupathi, M., Wainryb, C., Bourne, S., & Posada, R. (2018). Narrative construction of morality in adolescence among typical-development and violence-exposed youth. *Imagination, Cognition, and Personality*. 37(3).
106. Polkinghorne, D. (1988). *Narrative knowing and the human sciences*. Albany, NY: SUNY Press
107. Preston A. Autumn by Ali Smith review – “the first serious Brexit novel. URL: <https://www.ft.com/content/0e227666-8ef4-11e6-a72e-b428cb934b78>
108. Purkiss D. Women’s Rewriting of Myth’, in *The Woman’s Companion to Mythology*, ed. C. Larrington, London, 1997, pp. 441-57
109. Ranger H. Ali Smith and Ovid. URL: <http://eprints.nottingham.ac.uk/48795/1/Holly%20Ranger%2006.12.17.pdf>
110. Ranger H. An intertextual analysis of the novel *girl meets boy* and the use of feminist and queer theory by ali smith in her reception of the tale of iphis from ovid’s metamorphoses. URL: <https://theses.bham.ac.uk/id/eprint/4294/1/Ranger13MPhil.pdf>
111. Ricoeur, P. (1991). Narrative Identity , *Philosophy Today*, 35:1 (Spring) p.73-81.
112. Ryan-Sautour M. Authorial Transparency and Pronominal Postures in Ali Smith’s *The First Person and Other Stories*. URL: <https://journals.openedition.org/ebc/510?lang=en#text>
113. Ryle M. Sex, dystopia, utopia: (techno)cultural mediation and sexual pleasure in recent novels by Michel Houellebecq, Margaret Atwood and Ali Smith // *Critical Engagements* 2.2 (2008): 98–124.
114. Same-Sex Relationships As Depicted in *Free Love* by A. Smith and Hemingway’s *Mr. and Mrs. Elliot*. URL: <https://gradesfixer.com>
115. Sarbin, T. R. (Ed.). (1986). *Narrative psychology: The storied nature of human conduct*. New York, NY: Praeger

116. Schlegel A. *Gender Meanings: General and Specific // Beyond the Second Sex*. *New directions in the anthropology of gender*. – Eds. P.R. Sanday 2016.,
117. Simon de Beauvoir. (1949). *The second Sex*. (Constance Borde and Sheila Malovany-Chevalie Trans). France: Knopf Doubleday Publishing Group.
118. Singer, J. A., & Salovey, P. (1993). *The remembered self*. New York, NY: The Free Press.
119. Skelton, Felicity *Echo Writes Back: the Figure of the Author //True short story*” by Ali Smith’, conference paper, ‘The Figure of the Author in the Short Story’, CRILA, université d’Angers, 2011.
120. Smith A. *Free Love and Other Stories*. Great Britain: Virago, 1995.
121. Smith E. *A Democracy of Voice”?* *Narrating Community in Ali Smith’s Hotel World // Contemporary Women’s Writing*, 4, 2, 2010, pp. 81-99
122. Smith, A. (1997) *Like* (New York: Harcourt Brace).
123. Smith, A. (1999) *Other Stories and Other Stories* (London: Granta)..
124. Smith, A. (2003) *The Whole Story and Other Stories* (New York: Anchor)
125. Schilt, K., & Westbrook, L. (2009). *Doing gender, doing heteronormativity: “Gender normals,” transgender people, and the social maintenance of heterosexuality*. *Gender & Society*, 23(4), 440–464.
126. Spivak G.Ch. *Scattered Speculations on the Question of Value // In OtherWorlds. Essays in Cultural Politics*. – New York and London: Routledge, 1998.-P. 154-175.
127. St. Pierre, E. A. (2014). *A brief and personal history of post qualitative research: Toward “post inquiry.”* *Journal of Curriculum Theorizing*, 30(2), 2–19.
128. Stryker, S. (2008). *Transgender history*. Berkeley, CA: Seal Press.

129. Tierney, W. G., & Rhoads, R. A. (2004). Postmodernism and critical theory in higher education: Implications for research and practice. In J. C. Smart (Ed.), *Higher education: Handbook of theory and research* (Vol. 29, pp. 308–343). New York: Agathon Press.
130. Torres, V., Jones, S. R., & Renn, K. A. (2009). Identity development theories in student affairs: Origins, current status, and new approaches. *Journal of College Student Development*, 50, 577–596.
131. Urban Dictionary. URL: <https://www.urbandictionary.com/define.php?term=gender%20fluid>
132. Wang, Q., Song, Q., & Koh, J. B. K. (2018). Culture, memory, and narrative selfmaking. *Imagination, Cognition, and Personality*. 37(3).
133. Warner M. Thoreau's Bottom // Raritan. 1992. № 11.
134. Weisser, C.R. (2001) "Ecocomposition and the Greening of Identity," in C.R. Weisser & S.I. Dobrin (eds.) *Ecocomposition: Theoretical and Pedagogical Approaches* (New York: State University of New York Press).
135. Whyte, Christopher 1995. *Gendering the Nation*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
136. Young T. Love and the Imagination Are Not Gendered Things: An Interview with Ali Smith // *Contemporary Women's Writing*, 9, 1, 2015, pp. 131-148.
137. Zack N. *Inclusive Feminism. A Third Theory of Women's Commonality*. – Lanham: Rowman and Littlefield Publishers, 2005.